

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

*для студентів I - II курсів медичних, фармацевтичних
факультетів*

Запоріжжя
2017

УДК 101 (075.8)

ББК 87я73

Ф 51

*Затверджено на засіданні Центральної методичної Ради ЗДМУ
(протокол № від 20 р.) та рекомендовано для використання в освітньому
процесі.*

Укладач: *Утюж І. Г.*, професор, доктор філософських наук

Рецензент: *Спиця Н. В.*, доцент, кандидат філософських наук.

Відповідальний за випуск: доктор філософських наук, професор

.....

Утюж І. Г.

Філософія : навчально-методичний посібник для
Ф 51 студентів І-ІІ курсів медичних, фармацевтичних
факультетів / уклад. : І. Г. Утюж. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017.
– 93 с.

Навчально-методичний посібник містить тематику лекцій, плани семінарських занять, глосарій, завдання для самостійної роботи, питання, що виносяться на модульний контроль. Призначений для студентів І - ІІ курсів медичних, фармацевтичних факультетів.

УДК 101 (075.8)

ББК 87я73

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ	6
ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	7
КОНТРОЛЬНА РОБОТА З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ	29
ПИТАННЯ З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	31
ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ	34
ЛІТЕРАТУРА	39
ОСНОВНІ ПЕРШОДЖЕРЕЛА	46
ГЛОСАРІЙ	49
ХРЕСТОМАТІЙНІ МАТЕРІАЛИ	75
ПІСЛЯМОВА	90

ВСТУП

Необхідність викладання філософії для вищих медичних закладів освіти України зумовлена невідпинним процесом гуманізації і демократизації освіти, поверненням її до визнання пріоритету загальнолюдських цінностей.

Теоретично-ідейною основою такої освіти є прогресивні надбання світової і національної світоглядної культури, визнання плюралізму думок та врахування інваріантності соціального вибору людини.

Ефективним засобом формування гуманістичної світоглядної культури студентів є вивчення курсу «Філософія».

Курс «Філософія» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських учень, головних періодів філософії.

Мета викладання курсу філософії:

- забезпечити глибоке засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, високу світоглядно-методологічну культуру студентів;
- розуміння студентами філософії як теоретичної основи людського світобачення, опанування ними найвищих досягнень класичної і сучасної філософії.

Основні завдання курсу.

За підсумками вивчення курсу студент повинен **знати**:

- що таке світогляд, історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія;
- предмет філософії та коло її проблем;
- історичний розвиток світової філософії;
- світову філософію XX-XXI століть;
- розвиток філософської думки в Україні;
- основні поняття та проблеми таких розділів філософії як онтологія, гносеологія, діалектика, соціальна філософія
- розмаїття підходів, методологій, теоретичних побудов у сучасній філософії.

ВМІТИ:

- вільно, раціонально, критично і творчо мислити, оперуючи філософськими категоріями і спираючись на принципи гуманізму та загальнолюдські цінності;
- аргументовано відстоювати свій погляд на вирішення філософської проблеми в діалозі з носієм іншої точки зору;
- на основі ґрунтовного, фундаментального знання філософії опанувати самостійний стиль мислення, засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності, формувати свою власну позицію, застосовувати набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення.

Тематичний план вивчення курсу філософії включає: читання лекцій, проведення семінарських занять і самостійну роботу студентів під керівництвом викладачів. Особлива роль при цьому відводиться семінарським заняттям, які покликані допомагати студентам закріпити одержані знання та виявити свої творчі здібності. Найбільш раціональною системою підготовки до семінару є та, що включає в себе такі елементи:

1. Своєчасне ознайомлення з темою семінару і питаннями плану.
2. Встановлення зв'язку даної теми з відповідними розділами програми курсу.
3. Вивчення літератури, що рекомендується до теми семінарського заняття.
4. Вивчення відповідної теми за допомогою різних джерел інформації (підручники, монографії, Інтернет тощо).
5. Ознайомлення з методичними посібниками.
6. Перегляд власного конспекту лекцій.
7. Безпосередня підготовка до виступу на семінарі (складання плану, тез, конспекту виступу).
8. Запис незрозумілих питань, які слід з'ясувати на семінарі (або на консультації).
9. Самоперевірка готовності до семінарського заняття, що включає в себе перевірку засвоєння основних понять і категорій, які вказані до кожного семінарського заняття

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ МЕДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.
(20 годин лекції, 20 годин семінари, 50 години
самостійної роботи)**

№	НАЗВА ТЕМИ	Лекції, годин	Семінари, годин	Сам. робота, год.
1	Філософія як світоглядне мислення. Виникнення філософії	2	2	4
2	Становлення філософії. Основні етапи її розвитку (Класичний період)	6		4
3	Класичний період Давньогрецької філософії та філософія Еллінізму	-	2	4
4	Середньовічна філософія. Відродження	-	2	4
5	Філософія Нового часу (17 ст.) Німецька класична філософія	-	2	4
6	Некласична філософія. Філософія життя. Фрейдизм.	2	2	
7	Сучасна західна філософія		2	4
8	Українська філософія		2	
9	Матерія та свідомість. Проблеми їх відношення	2	2	4
10	Пізнання	2	2	4
11	Проблема людини в філософії. Суспільство: сутність та структура	2	2	4
12	Сучасний світ: тенденції та проблеми розвитку	2		4
13	Медицина в оптиці філософії	2		6
	Всього	20	20	50

ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА №1

ФІЛОСОФІЯ ЯК СВІТОГЛЯДНЕ МИСЛЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНІХ ІНДІЇ ТА КИТАЮ

План

1. Поняття світогляду. Історичні типи світогляду.
2. Міфологія і медицина.
3. Поняття релігії. Теорії походження релігії. Світові релігії.
4. Сутність, структура, функції і призначення філософії.
5. Специфіка та основні школи філософії стародавньої Індії:
 - Буддизм;
 - Джайнізм;
 - Йога.
6. Характерні риси та основні школи філософії стародавнього Китаю:
 - Конфуціанство;
 - Даосизм;
 - Законники.

Основні поняття: філософія, світогляд, міфологія, релігія, матеріалізм, ідеалізм, онтологія, гносеологія, аксіологія, діалектика, агностицизм, догматизм, скептицизм, брахман, атман, сансара, карма, Веди, П'ятикнижжя, дао, фа, ли, Конфуцій, Лао-Цзи, Шан-Ян, Будда.

Контрольні питання

1. Які основні структурні елементи світогляду?
2. Які основні історичні типи світогляду?
3. Як співвідносяться філософія і наука?
4. В чому цінність філософії для особи і суспільства?
5. Який період називають «золотим століттям» китайської філософії?

6. Назвіть основні положення вчення Конфуція.
7. Назвіть чотири «благородні істини» буддизму.

✍ Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення аспектів єдності та відмінності понять «світобачення», «світосприйняття», «світорозуміння».
2. Проаналізуйте співвідношення понять «міф» і «міфологія».
3. Окресліть особливості релігійного світогляду.
4. Розгляньте особливості філософського світогляду.
5. Дайте загальну характеристику філософських шкіл стародавньої Індії.
6. Визначте основні ідеї філософії даосизму.
7. Назвіть основні ідеї філософії Конфуція

Література

Основна:

1. Причепій Є. М. Філософія : підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-матер»).
2. Киричок О. Б. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с.
3. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів : Магнолія плюс, 2005. – 506 с.
4. Касьян В. І. Філософія : відповіді на питання екзаменац. Білетів : навч. посіб / В. І. Касьян. - 6-тє вид., стер. - К.: Знання, 2010. - 347 с.
5. Воловик В. И. Введение в философию : учебное пособие / В. И. Воловик. – Запорожье : Просвіта, 2002. – 176 с.

 Додаткова:

1. Нечуй-Левицький Іван. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. – К. : Обереги, 2003. – 144 с. – (Бібліотека українського раритету).
2. Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія) / М. В. Гримич. – К., 2000. – 380 с.
3. Делез Ж. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари; пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 288 с.
4. Філософія : навч. посіб. / [Л. В. Губерський та ін.] ; за ред. д-ра філос. наук, проф. І. Ф. Надольного. - 8-е вид., стер. - К.: Вікар, 2011. - 456 с. - (Серія "Вища освіта XXI століття").
5. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи. Хрестоматія : навч. посіб. / В. П. Андрущенко, Г. І. Волинка, Н. Г. Мозгова [та ін.] ; за ред. Г. І. Волинка. - К. : Каравела, 2010. - 464 с.
6. Філософський енциклопедичний словник. – Містить 1700 статей / М. Г. Максименко. – К., 2003. – 744 с.
7. Хамітов Н. Історія філософії / Н. Хамітов , Л. Гармаш , С. Крилова. – К. : Наукова думка, 2000. – 272 с.
8. Чанышев А.Н. Философия Древнего мира: Учебник для вузов. – М., 1999. – 703 с.
9. Индийская философия : энциклопедия / отв ред. М. Т. Степанянц. — М. : Академический проект, 2009. — 950 с.
10. Духовная культура Китая : энциклопедия в 5-и т. / отв. ред. А. И. Кобзев. – М. : Вост. лит., 2006 – 2010.
11. Степанянц М. Т. Восточные философии : учебник для вузов / М. Т. Степанянц. – М.: Академический проект, 2011. — 549 с.
12. Конфуций. Жизнь, учение, мысли, изречения, афоризмы / В. В. Юрчук (авт.-сост.). – 3 изд., с изм. – Минск : Современное слово, 2003. – 379с.

13. Войтович В. Українська міфологія : енциклопедія / В. Войтович . – К.: Либідь, 2002. – 664 с.

ТЕМА №2 **АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ**

План

1. Загальна характеристика античної філософії: етапи розвитку, представники, коло проблем. Давньогрецька натурфілософія: мілетська школа; Емпедокл; Геракліт; Парменід. Математична філософія Піфагора.
2. Сократ: самопізнання як головна мета філософської діяльності. Знання про незнання.
3. Філософія Платона: вчення про світ ідей; пізнання як пригадування; вчення про людину і державу.
4. Філософія Аристотеля: логіка, етика, політика, теологія.
5. Філософія Еллінізму. Кініки. Епікур. Стоїцизм. Неоплатонізм.

Основні поняття: Мілетська школа, елеати, софісти, кініки, стоїки, скептики, космоцентризм, субстанція, логос, маєвтика.

Контрольні питання

1. Які характерні риси філософії стародавньої Греції?
2. Філософія Піфагора. Ідеї Піфагора про медицину.
2. Розкрийте сутність вчення Платона про «ідеальну державу».
3. Який філософ був вчителем О. Македонського?
4. Як називалися філософські школи, що заснували Платон, Аристотель та Епікур?
5. Розкрийте сутність сократівського вчення про людину.
6. Обґрунтуйте особливість філософії Платона.
7. Розгляньте найважливіші філософські ідеї Аристотеля.

Завдання для самостійної роботи

1. Римська філософія: ідеї, представники.
2. Сенека: життя та філософія.

3. Мілетська школа: представники та ідеї.

Література

Основна:

1. Бичко А. К. Історія філософії : підручник / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.
2. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-матер»).
3. Киричок О. Б. Філософія : підручник / О. Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: Магнолія плюс, 2005. – 506 с.

Додаткова:

1. Платон. Государство // Соч. в 3 т. – Т. 3. – М., 1981.
2. Боецій С. Розрада від філософії / пер. А. Содомора.- К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 148 с.
3. Аристотель. Політика. – К., 2000.
4. Бертран Р. Історія західної філософії. Кн.1. / Р. Бертран. – К., 1995.
5. Чанышев А. Н. Аристотель / А. Н. Чанышев. - М. : Мысль, 1981. - 200 с.
5. Чанышев А. Н. Философия Древнего Мира : учеб. для вузов / А. Н. Чанышев. - М. : Высш. шк., 2001. - 703 с.
6. Философия : энциклопедический словарь / А. А. Ивин (ред.). – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

ТЕМА № 3
СЕРЕДНЬОВІЧНА ФІЛОСОФІЯ
ФІЛОСОФІЯ ВІДРОДЖЕННЯ

План

1. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, коло проблем, представники.
2. Патристика. Августин.
3. Схоластика. Ф. Аквінський.
4. Загальна характеристика: специфіка, коло проблем, представники.
5. Гуманізм в Італії: Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Бокаччо, Лоренцо Валла.
6. Соціальні теорії: Ніколо Макіавеллі, Томас Мор, Томмазо Кампанелла.

Основні поняття: патристика, схоластика, теологія, теоцентрізм, номіналізм, універсалії, томізм, теодіцея, теоцентрізм, антропоцентрізм, пантеїзм, деїзм, гуманізм, натурфілософія, геоцентризм, геліоцентризм.

Контрольні питання

1. Назвіть характерні риси філософії Середньовіччя.
2. Назвіть основні школи в патристиці.
3. Назвіть докази буття Бога згідно з вченням Ф. Аквінського.
4. Назвіть представників номіналізму та реалізму в філософії Середньовіччя.
5. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
6. Назвіть основні принципи гуманізму.
7. Назвіть основні риси філософії Відродження.
8. Дайте характеристику «кругів аду» в «Божественній комедії» Данте.
9. Що означає термін «макіавеллізм»?

✍ Завдання для самостійної роботи

1. Ідея гармонії «віри» і «розуму» в середньовічній філософії.
2. Номіналізм та раціоналізм: підходи до проблеми універсалій.
3. Розкрийте характерні риси схоластики.
4. Основні ідеї роботи Т. Кампанелли «Місто сонця».
5. «Утопія» Т. Мора: основні ідеї.
6. Охарактеризуйте погляди Н. Макіавеллі щодо людини, політики, держави.

Література

Основна:

1. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-матер»).
2. Киричок О. Б. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. Б. Киричок. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 318 с.
3. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. – 3-тє видання, перероб. і доп. – Львів : Магнолія плюс, 2005. – 506 с.
4. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Пашук. - К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712 с.
6. Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії : навч. посіб. для ВНЗ / В. В Кондзьолка. – Л. : Світ, 2001. – 320 с.
7. Кампанелла Т. Город Солнца. О наилучшем государстве / Т. Кампанелла // Утопический роман XVI-XVII веков : [сборник] / [вступ. ст. Л. Воробьева]. - М. : Худож. лит., 1971. - С. 143-192.

9. Мор Т. Утопия / Т. Мор // Утопический роман XVI-XVII веков : [сборник] / [вступ. ст. Л. Воробьева]. - М. : Худож. лит., 1971. - С. 39-142.
10. Петрарка Ф. Лирика : пер. с итал. и латин. / Ф. Петрарка. - М. : Худож. лит., 1980. - 381 с.

 Додаткова:

1. Біблія (розділи «Екклесіаст», «Об'явлення Іоанна Богослова»).
2. Августин Аврелий. Исповедь. – М., 1991.
3. Майоров Г. Т. Формирование средневековой философии. – М., 1979.
4. Хейзинга И. Осень средневековья. – М., 1988.
5. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980.
6. Історія філософії : підручник / В. Г. Кремень [та ін.]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2003. – 768с
5. Философия : энциклопедический словарь / А. А. Ивин (ред.). – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
6. Чанышев А. Н. Философия Древнего мира : ученик / А. Н. Чанышев. – М., 1999. – 703 с.

 ТЕМА №4

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ (XVII СТ.)

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Загальна характеристика: специфіка, коло проблем, напрями, представники.
2. Емпіризм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк).
3. Раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
4. Філософія І. Канта.
5. Філософія Г.В.Ф. Гегеля.
6. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Основні поняття: емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм, картезіанство, монада, дуалізм, метод пізнання, «річ у собі», абсолютна ідея, антиномії розуму, діалектика, антропологія, трансцендентне, трансцендентальне, апіоризм, агностицизм.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність методу пізнання Ф. Бекона?
2. В чому полягає дуалізм Р. Декарта?
3. Назвіть вихідні принципи етики І. Канта.
4. Визначте принципи діалектики Гегеля.
5. У чому полягає антропологізм філософії Л. Фейєрбаха?

Завдання для самостійної роботи:

1. Основні ідеї роботи Ф. Бекона «Нова Атлантида».
2. В чому полягає проблема методу у філософії Нового часу.
3. Сенсуалізм: сутність та представники.
4. Розкрийте зміст «категоричного імперативу» І. Канта.

Література

Основна:

1. Лузан А. О. Вступ до філософії : навчальний посібник для ВНЗ / А. О. Лузан. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 136 с. // [Режим доступу] http://pidruchniki.com/1445112748969/filosofiya/vstup_do_filosofiyi
2. Соколов В. В. Европейская философия XV-XVII веков : Учеб. пособие для филос. фак. ун-тов / В. В. Соколов. - М. : Высш. шк., 1984. - 448 с.
3. Нарский М. С. Западно-европейская философия XVIII века : Учеб. пособие / И. С. Нарский. - М. : Высш. шк., 1973. - 302 с.
4. Гусев В. І. Західна філософія Нового часу. XVII – XVIII ст. / В. І. Гусев. – К., 1998.
5. Гулыга А. В. Немецкая классическая философия / А. В. Гулыга. – М.: Высшая школа, 1986.

Додаткова:

1. Бэкон Ф. Новый Органон // Соч. в 2 т. – М., 1972.
2. Лейбниц Г. В. Монадология // Соч.: В 4 т. – М., 1982. – Т. 1.
3. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К., 2000.
4. Локк Д. Два трактати про врядування. – К., 2001.
5. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукати істину в науках. – К., 2001.
6. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : В 3-х т. – М., 1971. – Т. 2. – С. 7-225.
7. Фейербах Л. Основные положения философии будущего: избр. философ. поизв. : в 2 т. – М., 1995. – Т.1.
8. Кант И. Прелегомены ко всякой будущей метафизике / И. Кант // Соч.: В 6 т. – М., 1985.

ТЕМА № 5

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ. ФРЕЙДИЗМ

План

1. Філософські погляди А. Шопенгауера (1786-1861):
 - соціальний волюнтаризм та песимізм;
 - людина і суспільство: проблема взаємодії;
 - «Афоризми життєвої мудрості».
2. Філософські погляди Ф. Ніцше:
 - «воля до влади»;
 - культ Надлюдини;
 - критика релігії – «Бог помер»;
 - відношення до держави.
 - проблема інтерпретування філософії Ф. Ніцше
3. Основні ідеї філософії З. Фрейда.

Основні поняття: людина, життя, смерть, сенс життя, Надлюдина, “переоцінка цінностей”, воля, світова воля, влада.

Контрольні питання

1. Що “так” і “ не так”, на Ваш погляд, казав Заратустра?
2. Яким життєвим мудростям вчить А. Шопенгауер?
3. Охарактеризуйте відношення Ф. Ніцше до релігії.
4. Охарактеризуйте структуру внутрішнього світу особистості по Фрейду.

Завдання для самостійної роботи

1. Критика психоаналізу З. Фрейда К. Юнгом: основні розходження.
2. Назвіть послідовників вчення З. Фрейда.
3. Дайте визначення поняття “архетипи” за К. Юнгом.
4. Охарактеризуйте погляди Еріха Фромма.

Література

Основна:

1. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление : Афоризмы житейской мудрости // Избранные произведения / А. Шопенгауэр ; сост., авт. предисл., авт. примеч. И. С. Нарский. - М. : Просвещение, 1992.
2. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм : сборник / Ф. Ницше. - Мн. : Попурри, 1997. - 624 с.
2. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Антихристианин. // Сочинения в 2-х т. – М. : Мысль, 1990.
3. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження) // Філософсько-антропологічні студії 2005. – К. : Стилос, 2005. – 336 с.
4. Фрейд З. Я и Оно. О психоанализе. По ту сторону принципа удовольствия // Психология бессознательного : сб. произведений. – М. : Просвещение, 1989. – С. 425-440; 346-382; 382-425.
5. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. - М. : Наука, 1989. - 456 с.

📖 Додаткова:

1. Фрейд З. Будуще одной иллюзии / З. Фрейд // Сумерки богов. - М. : Изд-во полит. лит., 1990.
2. Краткий словарь психоаналитических терминов // Психология бессознательного : сб. произведений / З. Фрейд; - М. : Просвещение, 1990. – С. 440-447.
3. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой / З. Фрейд // Философские науки. – 1989. – № 1.
4. Фрейд З. Психоанализ. Религия. Культура / З. Фрейд. – М., 1992.
5. Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991.
6. Фишер К. Артур Шопенгауэр / К. Фишер. – Москва, 1996.
7. Хазанов Б. Черное солнце философии Шопенгауэра / Б. Хазанов // Вопросы философии. - 2002. №3.
8. Чанышев А. Н. Человек и мир философии Артура Шопенгауэра / А. Н. Чанышев. – Москва, 1990.
9. Гардинер П. Шопенгауэр. Философ германского эллинизма / П. Гардинер. – М., 2003.

📁 ТЕМА №6.

СУЧАСНА СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Екзистенціалізм.
2. Прагматизм.
3. Герменевтика.
4. Постмодернізм.

Основні поняття: екзистенціалізм, прагматизм, герменевтика, постмодернізм.

Контрольні питання

1. Назвіть основні напрямки філософії ХХ-ХХІ століть.
2. Прокоментуйте тлумачення поняття “свобода” у філософії екзистенціалізму.
3. Охарактеризуйте особливості філософії прагматизму.

✍ Завдання для самостійної роботи

1. Визначте основні проблеми філософії герменевтики.
2. Основні ідеї постмодернізму.
3. Сутність проблеми “герменевтичне коло”.

Література

Основна:

1. Философия : энциклопедический словарь / А. А. Ивин (ред.). – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
2. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-матер»).
3. Киричок О. Б. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с.
4. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: Магнолія плюс, 2005. – 506 с.
5. Зотов А. Ф. Современная западная философия / А. Ф. Зотов. – М., 2001.
6. Герменевтика філософська. Герменевтичне коло. Екзистенціалізм. Екзистенція. Неопозитивізм. Постмодернізм. Прагматизм // Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
7. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки / упоряд. В. В. Лях, В. С. Пазенок. – К., 1996.

Додаткова:

1. Камю А. Миф о Сизифе // Бунтующий человек : Философия. Политика. Искусство / А. Камю. - М. : Политиздат, 1990.
2. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж. П. Сартр // Сумерки богов. - М. : Изд-во полит. лит., 1990.

3. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями : хрестоматія / [Упоряд. В. В. Лях, В. С. Пазенок]. – К.: Ваклер, 1996. – 421 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М. : Прогресс, 1990. – 269 с.
5. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм. – М.: Прогресс, 1990. – 238 с.

ТЕМА № 7 **УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ**

План

1. Українська філософія: основні етапи розвитку, представники, ідеї.
2. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі.
3. Україна – Європа: духовні зв'язки доби Відродження. Поява професійної філософії в Україні.
4. Особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії. Філософія Г. Сковороди.
5. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах.
6. Сучасна українська філософія: представники, коло проблем.

Основні поняття: антеїзм, антропоцентризм, братські школи, емоційність, сентименталізм, «філософія серця», «споріднена праця», просвітництво, шанування індивідуальної свободи, українська національна ідея.

Контрольні питання

1. Назвіть основні риси філософських пошуків у Київській Русі.
2. Сформулюйте принципи філософії «братських шкіл».
3. Філософія у Києво-Могилянській академії.
4. Основні етапи історико-філософського процесу в Україні.

✍ Завдання для самостійної роботи

1. Основні ідеї філософії Г. Сковороди.
2. Проблема «сродної праці» в філософії Г.Сковороди.
3. Філософська думка в Україні ХІХ ст.: вплив німецької філософії, університетська філософія.

Література

Основна:

1. Философия : энциклопедический словарь / А. А. Ивин (ред.). – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
2. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-мтер»).
3. Киричок О. Б. Філософія: підручник / О. Б. Киричок. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 318 с.
4. Петрушенко В. Л. Філософія. Курс лекцій: навч. посіб. / В. Л. Петрушенко. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: Магнолія плюс, 2005. – 506 с.
5. Сковорода Григорій Савич. Українка Леся. Філософія. Філософія серця. Франко Іван Якович. Чижевський Дмитро Іванович. Шевченко Тарас Григорович. Шинкарук Володимир Іларіонович. Юркевич Памфіл Данилович // Філософський енциклопедичний словник. - К. : Абрис, 2002. - 742 с.
6. Горський В. С. Історія української філософії : навч. посіб. / В. С. Горський. – 4-те вид., допов. – К.: Наукова думка, 2001. – 375 с.
7. Історія філософії : підручник Частина VIII / за ред. В. І. Ярошовця. – К., 2002.

Додаткова:

1. Крисаченко В. С. Історія української філософії : хрестоматія-довідник / В. С. Крисаченко. – К. : МП Леся, 2006. – 468 с.

2. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. - К., 1991. – С. 14-32.
3. Історія філософії України : підручник. – К., 1994. – С. 3-407.
4. Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2 т. – К., 1973.
5. Чіжевський Д. І. Нариси історії філософії на Україні. – К., 1992. – С. 17-88.
6. Юркевич П. Д. Философские произведения. – М., 1990. – С. 7-58

ТЕМА №8

МАТЕРІЯ ТА СВІДОМІСТЬ. ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДНОШЕННЯ

План

1. Буття та його форми.
2. Матерія як філософська категорія.
3. Рух та його форми. Простір і час.
5. Поняття і структура свідомості. Функції свідомості.
6. Свідомість як світ суб'єктивної рефлексії. Свідомість і самосвідомість. Несвідоме і підсвідоме.

Основні поняття: онтологія, субстанція, субстрат, монізм, дуалізм, форми буття, форми руху, картина світу, психіка, свідомість, несвідоме, мислення, воля, відображення, пам'ять, почуття, мова, спілкування, праця, форми та рівні суспільної свідомості, ідеологія.

Контрольні питання

1. Як співвідносяться рух і розвиток: загальне та відмінне.
2. Назвіть основні форми руху матерії.
3. Перелікуйте основні суттєві характеристики часу і простору.
4. Розкрийте в чому полягає активний характер свідомості і її творчі функції

✍ Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте основні філософські уявлення про матерію.
2. Проаналізуйте зміст реляційної концепції простору і часу.
3. Обґрунтуйте, в чому полягає проблема єдності матерії, руху, простору і часу.
4. Визначте сутність та форми відображення.
5. Як співвідносяться свідомість і мислення?
6. Визначте біологічні та соціальні передумови виникнення свідомості.

Література:

Основна:

1. Філософія : навч. посіб. / [Л. В. Губерський та ін.]; за ред. І. Ф. Надольного. - 8-е вид., стер. - К. : Вікар, 2011. - 456 с. - (Серія "Вища освіта ХХІ століття").
2. Філософія : словник-довідник / за ред. І. Ф. Надольного, І. І. Пилипенка, В. Г. Чернеця. - 3-є вид., допов., випр., переробл. - К. : НАКККіМ, 2010. - 480 с.
3. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009. - 621 с.
4. Буття. Буття буденне. Буття граничне. Існування. Об'єктивна реальність. Природа. Природне й штучне. Субстанція // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
5. Відображення. Свідомість. Ідеальне. Інтеллігібельне. Психіка. Самосвідомість особистості // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
6. Юлина Н. С. Тайна сознания: альтернативные стратегии исследования / Н. С. Юлина // Вопросы философии. - 2004. – № 10. – С. 125-135; №11. – С. 150-164.

Додаткова:

1. Доброхотов А. Л. Категория бытия в классической западноевропейской философии / А. Л. Доброхотов. - М., 1986.
2. Бибахин В. В. Мир / В. В. Бибахин. - СПб., 2007.
2. Дышлевый П. С. Что такое научная картина мира / П. С. Дышлевый, Л. В. Яценко. - М., 1984.
3. Губин В. Д. Онтология / В. Д. Губин. – М., 1998.
4. Гегель Г. В. Ф. Учение о бытии // Гегель. Энциклопедия философских наук. – Т.1. Наука логики. – М., 1974.
5. Хакен Г. Принципы работы головного мозга. Синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности / Г. Хакен. – М. : ПЕР СЭ, 2001.
6. Самойлова А. Г. Свідомість особистості: співвідношення буденного та наукового рівнів / А. Г. Самойлова // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ, 2000. – Вип.5. – С. 13-19.

ТЕМА № 9 **ПІЗНАННЯ**

План

1. Сутність, структура та форми пізнавального процесу.
2. Концепції істини.
3. Наукове пізнання і його специфічні ознаки.
4. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання та їх методи.

Основні поняття: пізнання, суб'єкт, об'єкт, знання, істина, наука, агностицизм, аналіз, синтез, індукція, дедукція, експеримент, спостереження, абстрагування, моделювання.

Контрольні питання

1. Дайте визначення понять “пізнання”, “знання”, “істина”.
2. Назвіть форми чуттєвого і раціонального пізнання.

3. Охарактеризуйте форми емпіричного і теоретичного рівнів пізнання.

✍ Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте сутність проблеми співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання.
2. Розкрийте єдність чуттєвого і раціонального у пізнавальному процесі.
3. Доведіть, що практика є основою, ціллю пізнання та критерієм істини.

Література

📖 Основна:

1. Відчуття. Єдність діалектики, логіки, теорії пізнання. Інстинкт. Інтуїція. Істина. Об'єкт. Пізнання. Поняття. Сприймання. Практика. Судження. Теорія пізнання. Узагальнення. Умовивід. Уява. Уявлення //Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
2. Ярошовець В. І. Людина в системі пізнання. – К., 1996.
3. Яценко О. І. Практика-познание-мировоззрение. – К., 1980.
4. Горский Д. П. О критериях истины. (К диалектике теоретического знания и общественной практике) // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 28-39.

📖 Додаткова:

1. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977. – 300 с.
2. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки. – М., 1974. – 568 с.
3. Гадамер Х. Г. Истина и метод : основы философской герменевтики. – М., 1988.

ЛЮДИНА ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФІЇ

СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

План

1. Розуміння людини в історії філософської думки.
2. Людина: індивід, особа, особливість. Духовність.
3. Проблема життя і смерті.
4. Концепції сенсу життя людини.
5. Поняття суспільства. Суспільне виробництво і його структура.
6. Сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна) та їх специфіка.
7. Сучасні моделі розвитку суспільства: інформаційне суспільство, глобалізація.

Основні поняття: індивід, особа, індивідуальність, людина, духовність, життя, сенс життя, смерть, клонування, суспільство, праця, власність, ідеологія, рушійні сили, прогрес, формація, цивілізація, «зіткнення цивілізацій».

Контрольні питання

1. Яке співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість».
2. Дайте визначення понять «суспільство», «потреби», «інтереси», «праця», «конкуренція», «формація», «цивілізація».
3. Назвіть основні концепції сенсу життя людини.
4. Перелікуйте суттєві характеристики людського буття.

📌 Завдання для самостійної роботи

1. Визначте правові та етичні проблеми клонування.
2. Дайте визначення духовності та її проявів в життєдіяльності людини.
3. Відношення до феномену смерті в різних релігіях та культурах.

Література

Основна:

1. Людина в цивілізації ХХІ століття : проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін.]. — К. : Наук. думка, 2005. — 272 с.
2. Історія філософії. Проблема людини та її меж : навч. посіб. / під ред. Н. Хамітова. - 2-е вид. перероб. та доп. — К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. — 296 с.
3. Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, Г. І. Шалашенко, Є. І. Андрос, А. М. Дондюк, Г. П. Ковадло, Н.В.Хамітов, О. А. Ярош, В. П. Загороднюк. — К. : Наук. думка, 2005. — 272 с.

Додаткова:

1. Онтологія людини : навч. посіб. / відп. ред. В. В. Лях, Л. І. Мозговий. — Слов'янськ : Печатний двір, 2004.
2. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / відп. ред. — Лях В.В., Пазенок В.С. — К.: Український центр духовної культури, 2004.
3. Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н. В. Скотна. — Л. : Українські технології, 2005. — 383с.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

1-й варіант

1. Визначенням чого є наступне: «... - це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому»?
2. Назвіть основні філософські школи Стародавнього Китаю.
3. Назвіть основні філософські школи в філософії Стародавньої Індії.
4. Назвіть роботи Платона і Аристотеля.
5. Хто вважав першоосновою світу вогонь?
6. Що таке номіналізм і реалізм в філософії Середньовіччя?
7. В чому зміст полеміки раціоналізму і емпіризму?
8. Сутність діалектичного методу Гегеля.
9. Що таке «річ в собі» і «річ для нас» в філософії Канта?
10. Назвіть помилки (ідоли), які, за Ф.Беконем, супроводжують пізнання людиною світу.
11. Назвіть представників філософії Відродження.
12. Що позначає термін «макіавеллізм»?
13. Кому належить вираз: «Все тече, усе міняється, не можна двічі вийти в ту саму воду».
14. Кому належить вираз: «Я мислю, отже, існую».
15. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
16. Звідкіля вираз: « Усе у світі суєта суєт і томління духу».
17. Хто з філософів обґрунтував 5 доказів існування Бога?
18. Хто з філософів висунув лінійну концепцію часу?
19. Хто з філософів є засновником вчення томізм ?
20. Хто з філософів є засновником вчення картезіанство?

2-й варіант

1. Що таке прагматизм?
2. В творчості якого філософа розглядається проблема «сродної праці»?
3. Поясніть зміст основних особливостей української філософії: естетизму, кордоцентризму, антеїзму.

4. Хто з філософів є засновником психоаналізу?
5. Хто з філософів автор праці « Так казав Заратустра»?
6. Що таке свідомість?
7. Основні концепції істини.
8. В чому, на Вашу думку, сенс життя людини?
9. Дайте визначення глобалізації та її атрибутів.
10. Назвіть основні принципи діалектики..
11. Дайте визначення понять «пізнання» та «знання».
12. Хто автор роботи «Істина і метод: Основи філософської герменевтики»?
13. Який філософський напрямок розуміє людину як створіння, що не має заздалегідь визначеної суті, бо свою сутність людина створює своїми справами та вчинками?
14. Назвіть основні форми існування матерії.
15. Що є способом існування матерії?
16. Перелікуйте суттєві характеристики людського буття.
17. Дайте визначення духовності.
18. Назвіть основні напрямки філософії XX – XXI століть.
19. Дайте визначення поняття «розвиток».
20. Назвіть глобальні проблеми сучасності.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Світогляд.
2. Історичні типи світогляду.
3. Сутність, структура та призначення філософії.
4. Проблема основного питання філософії.
5. Специфіка та основні школи філософії стародавньої Індії.
6. Буддизм.
7. Джайнізм.
8. Йога.
9. Характерні риси та основні школи філософії стародавнього Китаю.
10. Конфуціанство.
11. Даосизм.
12. Законники.
13. Загальна характеристика античної філософії: етапи розвитку, представники, коло проблем.
14. Піфагор, Геракліт, Демокрит, мілетська школа.
15. Сократ.
16. Платон.
17. Аристотель.
18. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, коло проблем, представники.
19. Патристика. Августин.
20. Схоластика Ф. Аквінський.
21. Світоглядні ідеї Екклесіасту та Об'явлення Іоанна Богослова (Біблія).
22. Загальна характеристика філософії Відродження: специфіка, коло проблем, представники
23. Гуманізм в Італії: Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Бокаччо, Лоренцо Валла.
24. Н. Макіавеллі. «Господар».
25. Томас Мор. «Утопія».
26. Томазо Кампанелла «Місто Сонця».

27. Загальна характеристика філософії Нового часу (XVII ст.): специфіка, коло проблем, напрямки, представники.
28. Емпіризм та раціоналізм в філософії XVII ст.
29. Ф. Бекон: основні філософські ідеї.
30. Т. Гоббс: основні філософські ідеї.
31. Дж. Локк: основні філософські ідеї.
32. Р. Декарт: основні філософські ідеї.
33. Б. Спіноза: основні філософські ідеї.
34. Г. Лейбніц: основні філософські ідеї.
35. І. Кант: основні філософські ідеї.
36. Г.В.Ф. Гегель: основні філософські ідеї..
37. Л. Фейербах: основні філософські ідеї.
38. Ф. Ніцше: основні філософські ідеї.
39. А. Шопенгауер: основні філософські ідеї.
40. З. Фрейд. Психоаналіз.
41. Концепція культури З. Фрейда.
42. Екзистенціалізм: загальна характеристика.
43. Герменевтика: загальна характеристика.
44. Прагматизм: загальна характеристика.
45. Позитивізм: загальна характеристика.
46. Українська філософська думка: загальна характеристика.
47. Буття.
48. Матерія.
49. Рух.
50. Простір і час.
51. Субстанціональна й реляційна концепція простору і часу.
52. Відображення як загальна властивість матерії.
53. Свідомість: структура та функції. Виникнення свідомості і її суспільна природа.
54. Духовність.
55. Сутність та структура пізнавального процесу.
56. Форми чуттєвого і раціонального пізнання.
57. Концепції істини.
58. Наукове пізнання і його специфічні ознаки.

59. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання, їхні методи.
60. Сучасні концепції розвитку.
61. Принципи і закони діалектики
62. Метафізика. Еклектика
63. Синергетика.
64. Філософські категорії: загальна характеристика.
65. Філософські категорії сутність і явище.
66. Філософські категорії зміст і форма.
67. Філософські категорії причина, привід, наслідок.
68. Філософські категорії необхідність і випадковість.
69. Філософські категорії можливість і дійсність.
70. Філософські категорії одиничне, особливе, загальне.
71. Розуміння людини в історії філософської думки.
72. Людина: індивід, особа, особистість.
73. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людства.
74. Концепції сенсу життя людини.
75. Поняття суспільства. Рушійні сили розвитку суспільства. Історичний процес: формаційний та цивілізаційний підходи
76. Суспільне виробництво та його структура.
77. Сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна) та їх специфіка.
78. Глобальні проблеми людства та підходи до їх вирішення.
79. Загальна характеристика інформаційного суспільства.
80. Глобалізація: сутність, суб'єкти, наслідки. Глобальні проблеми сучасності.
81. Україна у світових координатах розвитку.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Світогляд: зміст, сутність та значення у житті людини.
2. Міфологічне світорозуміння: зміст, особливості, функції.
3. Сучасні соціальні міфи та їх роль у суспільстві.
4. Релігія і наука: сучасний характер відношень.
5. Релігія і філософія: проблема діалогу.
6. Філософія як світоглядне знання.
7. Предмет філософії: сучасне розуміння проблеми.
8. Філософія і наука: проблема взаємодії.
9. Історичні форми філософствування: їх зміст, значення та сучасність.
10. Роль і функції філософії в системі науково-теоретичного пізнання світу.
11. Соціально-культурне призначення філософії.
12. Історія філософії як історія думки людства.
13. Особливості давньосхідної філософії та її вплив на сьогодення Сходу.
14. Буддизм: зміст, сутність, призначення.
15. Даосизм та сучасність.
16. Космоцентризм в античній філософії.
17. Поняття буття в античній філософії.
18. Проблема буття на небуття в філософії Парменіда.
19. Сократ: життя, філософія, моральні пошуки, вибір.
20. “Ідеальна держава” Платона та сучасність.
21. Теорія пізнання Аристотеля.
22. Розум і віра в філософії Середньовіччя.
23. Філософія історії Аврелія Августина.
24. Проблема взаємодії Бога та людини у філософії Аврелія Августина.
25. Гуманізм епохи Відродження.
26. Галілей і його боротьба за новий світогляд.
27. Проблема методології в філософії Нового часу.
28. Арабська філософія: етапи розвитку та видатні особистості.
29. Вчення Дж. Локка про первинні й вторинні якості.

30. Критицизм І. Канта і нове розуміння предмету й методу філософії.
31. Гегель: предмет і метод філософії як науки.
32. Гегель: концепція об'єктивної діалектики.
33. Гуманізм Л. Фейербаха.
34. Критика християнської моралі в філософії Ф. Ніцше.
35. Філософія Ф. Ніцше та сучасність.
36. Раціоналізм та ірраціоналізм ХХІ століття.
37. Несвідоме в психоаналізі З. Фрейда.
38. Відмова від проектів тотального перевлаштування світу як сутнісна риса сучасної філософської думки.
39. Постмодернізм.
40. "Герменевтичне коло" Г. Гадамера.
41. Проблема людини в філософії А. Камю.
42. "Критичний раціоналізм" К. Поппера як спроба подолання неопозитивізму.
43. Проблема розвитку знання в працях Т. Куна та І. Лакатоша.
44. Релігійна картина світу та сучасність.
45. Сковорода про людське щастя.
46. Три світи Григорія Сковороди.
47. Філософія українського романтизму (М.В.Гоголь, М.І.Костомаров, Т.Г.Шевченко, П.О.Куліш, П.Д.Юркевич).
48. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (М.О.Бердяєв, Л.І.Шестов, В.В.Зеньковський).
49. Філософські погляди Л. Українки.
50. Філософські погляди І. Франка.
51. Раціональність та ірраціональність на початку ХХІ ст.
52. Соціальна філософія історії К. Ясперса.
53. Філософія релігії та релігійна філософія.
54. Що означає «бути» для людини?
55. Буття ідеального: сутність, зміст, форма, специфіка.
56. Життєтворчість людського буття: проблема свободи.
57. Багатовимірність відношення «людина-світ».
58. Людина і світ: парадигми взаємодії.
59. Перетворення чи освоєння світу?

60. Буття і матерія: їх взаємовідносини.
61. Ідея коеволюції: сутність, зміст, перспективи розвитку.
62. Рух і розвиток: синергічне бачення.
63. Поняття соціального простору: сутність, зміст та значення у житті людини.
64. Духовний простір та його значення у житті людини.
65. Простір і час як граничні засади буття людини у світі.
66. Аврелій Августин: принципові зміни в осмисленні часу.
67. Поняття хаосу: історичний зміст, сутність, конструктивне призначення.
68. Буття людини як буття можливостей.
69. Проблема сенсу життя та ставлення до смерті.
70. Феномен смерті і ставлення до неї: історичні уявлення та сучасність.
71. Свідомість як ідеальна діяльність.
72. Духовність, дух, душа: історичні уявлення змісту і сутності та сучасність.
73. Самосвідомість: зміст, сутність, функції та значення у житті людини.
74. Базові цінності та їх значення у житті людини.
75. Філософія глобалізму.
76. Загальна характеристика інформаційного суспільства.
77. Насилля в інформаційному суспільстві.
78. Соціальна регуляція: Раціональне та ірраціональне.
79. Основні світоглядні ідеї роману Василя Шкляра «Залишенець» («Чорний ворон»).
80. Основні ідеї праці Платона «Держава».
81. Основні ідеї праці Арістотеля «Метафізика»
82. Основні ідеї праці Арістотеля «Політика» (Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.).
83. Основні ідеї праці Аврелія Августина «Про град Божий».
84. Основні ідеї праці Аврелія Августина «Про Трійцю».
85. Основні ідеї праці Фоми Аквінського «Сума теології».
86. Основні ідеї праці «Божественна комедія».

87. : основні ідеї.
88. Основні ідеї праці Томаса Мора «Утопія».
89. Основні ідеї праці Томмазо Кампанелли «Місто сонця».
90. Основні ідеї праці Фрідріха Ніцше «Так говорив Заратустра».
91. Основні ідеї праці Ж.П.Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм».
92. Основні ідеї праці Зігмунда Фрейда «Невдоволення культурою».
93. Основні ідеї праці Зігмунда Фрейда «Чому війна?».
94. Основні ідеї праці Альберта Камю «Міф про Сизифа».
95. Основні ідеї праці Карла Поппера «Відкрите суспільство» (Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. Олександр Коваленко. – К.: «Основи», 1994. – 444 с.; Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. – 494 с.).
96. Основні ідеї праці Френсіса Фукуяма «Довіра» (Фукуяма Ф. Доверие [соц. добродетели и путь к процветанию] / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина] М. : АСТ, 2008. – 730с.).
97. Основні ідеї праці Жака Бодрийара «В тіні мовчазної більшості, або Кінець соціального»(Ж. Бодрийар «В тени молчаливого большинства, или Конец социального». – Єкатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. – 104 с. // <http://www.lib.ultra-com.ru/books/1264.html>).
98. Основні ідеї праці А.Шопенгауера «Афоризми життєвої мудрості».
99. Основні ідеї праці Н.Макіавеллі «Державець» (Н.Макіавеллі. Флорентійські хроніки. Державець. Переклав з італійської Анатоль Перепадя.- Київ, «Основи», 1998. — 492 с.)

100. Основні ідеї праці Х. Ортега-і-Гассет. «Повстання мас.»
- 101.
102. Основні ідеї філософії М.Фуко.
103. Основні ідеї праці З. Бжезинського. «Велика шахівниця. Панування Америки і його геостратегічні імперативи» (З. Бжезинский. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2010. – 256 с.)
104. Основні ідеї праці Е. Масуди «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (Масуда Е. «Информационное общество как постиндустриальное общество» / Е. Масуда. – М.: Идея–Пресс, 1997. – 372 с.)
105. Основні ідеї праці Е.Тоффлер «Третя хвиля» (Тоффлер Е. Третья волна / Е. Тоффлер. – К.: Ваклер, 2000. – 475 с.)
106. Основні ідеї праці Ж. Атталі «На порозі нового тисячоліття» (Жак Аттали «На пороге нового тысячелетия». – Москва: «Международные отношения» 1993.)
107. Основні ідеї праці С. Хантингтона «Зіткнення цивілізацій» (С. Хантингтон «Столкновение цивилизаций» / С. Хантингтон. – М. : АСТ, 2003. – 603 с.).
108. Сучасна українська філософія: коло проблем та представники.
109. Сучасна російська філософія: коло проблем та представники.
110. Сучасна французька філософія: коло проблем та представники.
111. Сучасна американська філософія: коло проблем та представники.
112. Сучасна східна філософія: коло проблем та представники.
113. Світоглядні орієнтації сучасної людини.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Філософія : історія, суспільство, освіта: підручник / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. - К. : ВПЦ Київський ун-т, 2011. - 591 с.
2. Філософія: навч. посіб. / [Л. В. Губерський та ін.] ; за ред. д-ра філос. наук, проф. І. Ф. Надольного. - 8-е вид., стер. - К.: Вікар, 2011. - 456 с. - (Серія "Вища освіта ХХІ століття").
3. Філософія : словник-довідник : навч. посіб. / за ред. проф. І. Ф. Надольного, проф. І. І. Пилипенка, проф. В. Г. Чернеця ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец., Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. - 3-є вид., допов., випр., переробл. - К. : НАКККіМ, 2010. - 480 с.
4. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. - К.: Знання, 2009. - 621 с.
5. Касьян В.І. Філософія : відповіді на питання екзаменац. Білетів : навч. посіб / В. І. Касьян. - 6-те вид., стер. - К.: Знання, 2010. - 347 с.
6. Степанянц М. Восточные философии : учебник для вузов. - М.: Академический проект, 2011. — 549 с.
7. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., А. М. Черній, Л. А. Чекаль. - Вид. 3-тє, стер. - К.: Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія «Альма-матер»).
8. Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / В. Л. Петрушенко. - 3-тє видання, перероб. і доповн. - Львів: Магнолія плюс, 2005. - 506 с.
9. Білодід Ю. М. Філософія. Український світоглядний акцент : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. - К.: Кондор, 2006. - 356 с.
10. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. - К. : Книга, 2005. - 528 с.
11. Бичко А. К. Історія філософії : підручник / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. - К.: Либідь, 2001. - 408 с.

12. Философия : энциклопедический словарь / А. А. Ивин (ред.). – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
13. Алексеев П. В. Философия : учебник / Алексеев П. В., Панин А. В. – 6-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2012. – 588с.
14. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручник / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 2006
15. Барулин В. С. Социальная философия : ученик / В. С. Барулин . – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2010. – 560 с.
16. Бойченко І. В. Філософія історії : підручник / І. В. Бойченко. – К. : Знання, 2000. – 723 с.
17. Введение в философию : учебник для высших учебных заведений в двух частях. - Ч. 1. – М. : Политиздат, 1989. – 367 с.; – Ч. 2. – М. : Политиздат, 1989. – 639 с.
18. Войтович В. Українська міфологія : енциклопедія / В. Войтович . – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
19. Воловик В. И. Введение в философию : учебное пособие / В. И. Воловик. – Запорожье : Просвіта, 2002. – 176 с.
20. Воловик В. І. Філософія історії / В. І. Воловик. – Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 1997. – 126 с.
21. Воронкова В. Г. Філософія : навч. посібник / В. Г. Воронкова. – К. : Професіонал, 2004. – 464 с.
22. Горський В. С. Історія української філософії : навч. посіб. / В. С. Горський . – 4-те вид., допов. – К.: Наукова думка, 2001. – 375 с.
23. Гусев В. І. Західна філософія Нового часу ХУІІ – ХУІІІ ст.: підручник / В. І. Гусев. – К., 1998. – 368 с.
24. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
25. Словник найбільш уживаних термінів з циклу соціально-філософських дисциплін / Л. В. Гнатюк (уклад.). — Суми : Довкілля, 2008. — 253с.
26. Ильин В. В. Философия : учебник для вузов / В. В. Ильин. — Ростов н/Д.: Феникс, 2006. - Т. 1: Метафилософия. Онтология. Гносеология. Эпистемология. - 824с

- Т. 2: Соціальна філософія. Філософська антропологія. Аксиологія. Філософія історії. - 774с
27. Історія філософії в краткому изложении / пер. с чеш. И.И. Богута. – М. : Мысль, 1991. – 590 с.
 28. Історія філософії: учебник для вузов / ред.. В. Г. Кремень – Х. : Консум, 2002. – 752 с.
 29. Історія філософії : енциклопедія. – Мн.: Интерпрессервис; Книжний Дом. 2002. – 1376 с.
 30. Історія філософії. Конспект лекцій : навч. посіб. / під заг. ред. В. І. Воловика. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996.
 31. Кальной И. И. Философия : ученик / И. И. Кальной . – Симферополь : Бизнес-Информ, 2004. – 448 с.
 32. Канке В. А. Философия науки : краткий энциклопедический словарь / Канке В. А. — М. : Омега-Л, 2008. — 328с.
 33. Квіт С. Основи герменевтики : навч. посіб. / С. Квіт. – К., 2003. – 192 с.
 34. Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії : навч. посіб. для ВНЗ / В. В Кондзьолка . . – Л. : Світ, 2001. – 320 с.
 35. Философия : ученик / В. Г. Кузнецов, И. Д. Кузнецова, В. В. Миронов, К. Х. Момджян. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 519 с.
 36. Левчук Л. Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика : навч. посіб. / Л. Т. Левчук. – К. : Либідь, 2002. – 255 с.
 37. Мир философии. Книга для чтения. В 2-х ч. Ч. 1. Исходные философские проблемы, понятия и принципы. – М. : Политиздат, 1991. – 672 с.; Ч. 2. Человек. Общество. Культура. – М. : Политиздат, 1991. – 624 с.
 38. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навч. посіб. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
 39. Новейший философский словарь / А. А. Грицанов (сост. и гл. науч. ред.). – 3-е изд., испр. – Мн.: Книжний Дом, 2003. – 1279 с.
 40. Огородник І. В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій : навч. посіб. / І. В.

- Огородник, В. В. Огородник. – К.: Вища школа, 1999. – 543 с.
41. Петрушенко В. Л. Філософія. Курс лекцій : навч. посіб. / В. Л. Петрушенка. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: Магнолія плюс, 2005. – 506 с.
 42. Практикум з філософії : навч. посіб. / за заг. ред. В. Л. Петрушенка. – Л. : Новий світ, 2003. – 156 с.
 43. Предмет і проблематика філософії : навч. посібник (За заг. ред. М. А. Скриптика, З. Є. Скрипник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001. – 488 с.
 44. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії : навч. посібник / Л. А. Ситниченко. – К. : Либідь, 1996. – 170 с.
 45. История философии : учеб. пособие / пер. с англ. В. И. Кузнецова; под ред. С. Б. Крымского. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 800 с.
 46. Социальная философия : учебник / под ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача. – Киев-Харьков : Единорог, 2002. – 736 с.
 47. Степанянц М. Сравнительная философия / М. Степанянц. – М. : Восточная литература, 2001. – 511 с.
 48. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями : хрестоматія / [Упоряд. В. В. Лях, В. С. Пазенок]. – К.: Ваклер, 1996. – 421 с.
 49. Философия : Справочник студента. Философские течения. Современные концепции. Историческая реальность / авт.-сост. Г. Г. Кириленко, Е. В. Шевцов. – М.: АСТ, 2000. – 672 с.
 50. Философия : университетский курс / под общ. ред. проф. С. А. Лебедева. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 528 с.
 51. Философия : учебник / под ред. В. Н. Лавриненко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юристъ, 1998. – 520 с.
 52. Философская энциклопедия. В 5 т. – М. : Советская энциклопедия, 1960-1970.
 53. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 840 с.
 54. Філософія : навч. посіб для ВНЗ. – 4-те вид. / за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2003. – 620 с.

55. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи. Хрестоматія : навч. посіб. / В. П. Андрущенко, Г. І. Волинка, Н. Г. Мозгова [та ін.] ; за ред. Г. І. Волинки. - К. : Каравела, 2010. - 464 с.
56. Філософський енциклопедичний словник. – Містить 1700 статей / М. Г. Максименко. – К., 2003. – 744 с.
57. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
58. Хамітов Н. Історія філософії / Н. Хамітов , Л. Гармаш , С. Крилова. – К. : Наукова думка, 2000. – 272 с.
59. Чанышев А. Н. Філософія Древнього мира : ученик / А. Н. Чанышев. – М., 1999. – 703 с.
60. Читанка з історії філософії. У 6 книгах. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К.: Довіра, 1993.

Додаткова:

1. Индийская философия. Энциклопедия / отв ред. М. Т. Степанянц. — М. : Академический проект, 2009. — 950 с.
2. Філософія інформаційних комунікацій : монографія / О. П. Дзьобань. - Х. : Майдан, 2012. - 223 с.
3. Філософія сучасного суспільства : навч.-метод. посіб. з курсу "Філософія" для студ., магістрів, аспірантів і здобувачів усіх спец. / О. О. Дольська. - Х. : ХПІ, 2012. - 180 с.
4. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Пашук. - К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712 с.
5. Миронов В. В. Философия как событие // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2012– №1. – С. 5–27.
6. Миронов В. В. Философия и Слово (или Ещё раз о специфике философии) // Вопросы философии – 2012. – №1. – С. 14–27.
7. Філософія науки : навч. посіб.. / Л. В. Афанасьєва [та ін.]. - Мелітополь : Люкс, 2011. - 207 с.

8. Філософія ХХ-ХХІ століть: імена: біограф. словник / [уклад. Ю. В. Омельченко]. - К. : Фенікс, 2011. - 211 с.
9. Філософія історії : підручник / О. А. Габріелян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. — Київ : Академвидав, 2010. — 213 с.
10. Філософія : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. Т. 2 : Теоретична та практична філософія / [авт.-упоряд.: І. С. Добронравова та ін. ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. С. Добронравової]. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. - 431 с.
11. Філософія : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. Т. 1 : Філософська пропедевтика / [авт.-упоряд.: І. С. Добронравова та ін. ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. С. Добронравової]. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. - 847 с.
12. Конох М. С. Філософія екзистенціалізму: навч. посіб. / М. С. Конох, Т. А. Бабічева. — Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2009. - 126с.
13. Вільчинський Ю. М. Філософія історії : теорія взаємопроникнення часу і вічності : [лекції] / Ю. М. Вільчинський. — К. : Поліграфкнига, 2009. — 360с.
14. Райда К. Ю. Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи / К. Райда. - К. : ПАРАПАН, 2009. — 328 с.
15. Рижак Л. Філософія як рефлексія духу: навч. посіб. / Л. Рижак. — Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. — 639 с.
16. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії / Ю. В. Омельченко (уклад.). — К. : Ракша М.О., 2009. — 296с.

ОСНОВНІ ПЕРШОДЖЕРЕЛА

1. Платон. Государство // Соч. в 3 т. – Т. 3. – М., 1981.
2. Хантингтон С. «Столкновение цивилизаций» / С. Хантингтон. – М. : АСТ, 2003. – 603 с.).
3. Жак Аттали «На пороге нового тысячелетия». – Москва: "Международные отношения" 1993//.)
4. Макиавеллі. Н. Флорентійські хроніки. Державець. Переклав з італійської Анатоль Перепадя.- Київ, «Основи», 1998. — 492 с.
5. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. – Соч. в 2 т. – Т. 1. – М., 1993.
6. Камю А. Миф о Сизифе // Бунтующий человек. – М., 1990.
7. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М., 1989/
8. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. – М., 1990.
9. Сковорода Г.С. Сад божественных песен. – К., 1973.
10. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости. Мир как воля и представление. – К., 1990.
11. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – К., 1991.
12. Фромм Э. Революция надежды. – СПб., 1999.
13. Екклесиаст. Откровение Иоанна Богослова // Библия.
14. Бодрийар Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. – 104 с.
// <http://www.lib.ultra-com.ru/books/1264.html>
15. Бодрийар Ж. Прозрачность зла / Перевод Л. Любарской, Е. Марковской. – М.: Добросвет, 2000. – 146 с.
16. Фукуяма Ф. Доверие: [соц. добродетели и путь к процветанию] / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина] М. : АСТ, 2008. – 730 с.
17. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 2010. – 256 с.)

18. Масуда Е. «Информационное общество как постиндустриальное общество» / Е. Масуда. – М. : Идея–Пресс, 1997. – 372 с.)
19. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер. – К. : Ваклер, 2000. – 475 с.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Філософська енциклопедія - <http://terme.ru>
2. Філософський портал - <http://www.philosophy.ru>
3. Портал «Філософія online» - <http://phenomen.ru>
4. Бібліотека "Золотая філософія" - <http://philosophy.allru.net>
5. Електронна бібліотека з філософії - <http://filosof.historic.ru>
6. Електронна гуманітарна бібліотека - <http://www.gumfak.ru/>
7. Britannica - www.britannica.com
8. Stanford Encyclopedia of Philosophy - <http://plato.stanford.edu>
9. The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP) - <http://www.iep.utm>
10. Сайт журналу "Вопросы философии" - <http://www.logic.ru/vf/index.html>
11. Сайт Інституту філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди - <http://filosof.com.ua>
- 12.
13. Бібліотека гуманітарних текстів "Аудиториум" - <http://www.auditorium.ru>
14. Повнотекстова бібліотека Іхтіка - <http://ihtik.lib.ru>
15. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua>
16. Сайт філософсько-літературного журналу "Логос" - <http://www.ruthenia.ru/logos>
17. Сайт журналу "Социологические исследования" (Социс) - <http://socis.isras.ru>
18. Універсальна електронна бібліотека "In Folio" - <http://infolio.asf.ru>

19. Філософська бібліотека Середньовіччя -
<http://antology.rchgi.spb.ru>
20. Філософська бібліотека Ренесансу -
<http://renaissance.rchgi.spb.ru>
21. Архів філософії історії -
<http://www.nsu.ru/filf/rpha/index.htm>
22. Бібліотека Якова Кротова - <http://www.krotov.info>
23. Бібліотека Максима Мошкова - <http://lib.ru>
24. Бібліотека Янко Слави - <http://yanko.lib.ru>
25. Бібліотека Михайла Грачова - <http://grachev62.narod.ru>
26. Бібліотека текстів з філософії, психології і політиці -
<http://www.magister.msk.ru>
27. Сайт журналу "Вопросы философии" -
<http://www.logic.ru/vf/index.html>
28. Сайт журналу "Вестник МГУ. Серия 7. Философия" -
<http://www.philos.msu.ru/vestnik/philos>
29. Сайт журналу "Политические исследования" (ПолИс) -
<http://www.politstudies.ru>

ГЛОСАРІЙ

Світогляд - це сукупність уявлень про світ та місце і роль людини в ньому. Світогляд містить такі елементи як: знання (особистісні), переконання, емоції, почуття, віра, цінності, ідеали, програма дій (стратегія життя), унікальність.

Історичні типи світогляду- міфологія, релігія, філософія.

Філософія – любов до мудрості (в дослівному перекладі);- це пошук першоначал та першопричин усього суцього (Аристотель); -наука, що вивчає найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та людини (її мислення);- наука, що вивчає загальне у взаємовідносинах людини і світу;- це епоха, що відображена в поняттях (Гегель);- форма суспільної свідомості (поряд з правом, релігією, мораллю тощо). Філософія - це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому; - це спосіб побудування в свідомості людини картин, що фіксують його положення в світі і визначають можливості й напрями його активності, межі самореалізації „Я”, сенс та перспективи його життя. **Філософія** –це спроба людини і людства осмислити специфіку свого буття та віднайти сенс свого руху, який повинен бути *розвитком* сутнісних сил людини та *шляхом* до більшого масштабу свободи та творчості. Потреба в філософії виникає при намаганні знайти *нетривіальні шляхи вирішення життєвих проблем*, при спробі відірватися від рутини повсякденного, стереотипного, при бажанні знайти нові горизонти свого світобачення і нові конструктивні рішення „вічних” проблем. Своім основним завданням філософія має встановлення перших, основних істин, які слугують першопочатком або принципами для інших істин. Як наука філософія встановлює свої істини шляхом дослідження і доведення. Тобто філософія прагне раціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і місця людини у ньому, досліджуючи пізнавальне, ціннісне, соціально-політичне, моральне й естетичне ставлення людини до світу.

Філософствування - невід’ємний атрибут людського існування, бо спроби знаходити „мудрі” технології вирішення нагальних проблем завжди супроводжували людство. Навчання мудрості неможливо без щоденних власних інтелектуальних зусиль з боку самої людини. Філософічність буття людини особливо актуалізується в „пограничних станах”, де втрачаються звичні „декорації” приватного та публічного буття.

Функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, практично-діяльна.

Філософія принципово: *толерантна* (терпимість до іншої точки зору); - *плюралістична* (багато шкіл, течій, напрямків, підходів до вирішення філософських проблем); - *діалогічна* (веде діалог, дискусії з опонентами); - *відкрита до новацій*.

Структура філософії: 1. Онтологія – вчення про сутність буття. 2. Гносеологія – теорія пізнання. 3. Аксиологія – теорія цінностей. 4. Історія філософії. 5. Соціальна філософія - теорія суспільства. 6. Етика – принципи взаємовідносин між людьми. 7. Естетика - наука про прекрасне (і потворне). 8. Логіка – наука про закони і форми мисленн. 9. Теорія розвитку (діалектика, синергетика, метафізика тощо).

Ринковий світогляд як передумова соціалізації сучасної людини базується на таких цінностях: гроші і технологія, проект (“схема”) їх отримання;- власність на засоби виробництва товарів та послуг;- здібність вірно аналізувати співвідношення попиту та пропозиції на локальному та глобальному ринках і пропонувати ефективні рішення;- престижний соціальний статус;креативність, прагнення до вдосконалення компетентності і вивчення передового світового досвіду у своїй професійній сфері; - вміння бути конкурентоспроможним, “товаром”, на який є попит;- володіння інтелектуальним капіталом.

Релігія - світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: - подвоєння світу на земний і небесний; - визнання існування надприродних сил та відведення їм головної ролі у світобудові та житті людей. Специфіка релігійного світогляду:- дотримування культу (обрядів та

ритуалів); - віра в Бога і поклоніння Богу як вищій істоті; - фанатизм; - догматизм.

Міфологія - світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: - поєднання знання і віри, реальності та фантазії; - використання метафор (художніх засобів). **Функції міфа:** формування колективних уявлень, норм і цінностей; - розкриття тайни народження, смерті, розвитку.

Основне питання філософії (ОПФ) – точки зору щодо цієї проблеми:

а) **Імануїл Кант (1724-1804) - Німеччина.** ОПФ – це питання: 1. Що я можу знати? 2. Що я повинний робити? 3. На що я можу сподіватися? 4. Що таке людина?

б) **Альберт Камю (1913-1960) - Франція.** ОПФ – це питання чи варте життя бути прожитим? (в Україні кожен рік близько 5 тисяч вбивств і 17 тисяч самогубств).

в) **Марксистська точка зору:** ОПФ – це питання про співвідношення матеріального і ідеального. Це питання має дві сторони: - що первинно - матерія чи свідомість? Чи пізнаваний світ?

Матеріалізм – напрямок у філософії, що визначає первинним матеріальне, природу. Субстанцією світу є вічна та нескінчена матерія.

Ідеалізм – напрямок в філософії, що визначає первинним ідеальне. Субстанцією світу є дух, ідея. Виокремлюють об'єктивний ідеалізм та суб'єктивний ідеалізм.

Людина – соціальна і біологічна істота, яка наділена свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати. Людину слід розглядати як *індивіда* (характеристика людини як представника людського роду з його психічними та фізіологічними особливостями), *особистість* (соціальна характеристика людини – погляди, знання, моральні настанови, соціальний статус), *індивідуальність* (характеристика самобутнього, оригінального в людині).

Сутнісними рисами людини є: - вміння виготовляти

засоби праці;- свідомість, наявність потреб, інтересів, ідеалів, об'єктів поклоніння («тотем»);- соціальність (життя в суспільстві);- життєдіяльність людини не запрограмована її природою(як тварин), а має свідомий, вольовий характер;- знання моральних заборон («табу»).

Життя - форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, розмноження, адаптація. Життя - явище природи, представлене у вигляді існування у Всесвіті живих систем. Життя на Землі з'явилося приблизно 2-3млрд. років тому. Існує кілька гіпотез виникнення земного життя, з яких найбільш розповсюдженою є гіпотеза самозародження.

Ознаки життя поділяються на: 1) **Біологічні**: а) обмін речовин; б) адаптація; в) розмноження. 2) **Соціальні**: а) діяльність, праця; б) свобода; в) творчість; г) спілкування; д) емоційне відношення до навколишнього світу; е) дотримання загальнообов'язкових правил (норм) суспільного життя.

Клонування - синонім копіювання будь-яких об'єктів. В біології має значення безстатевого розмноження.

Смерть - це припинення існування людини, яке може бути біологічним або соціальним. Неминучість біологічної смерті ставить перед людиною масу проблем, серед яких:-проблема права людини на вбивство іншої людини;-права на евтаназію (допомогти легко померти);-проблема смертної кари; - проблема права на самогубство.

Сенс життя - визначення мети існування, призначення людства, людини. Питання про сенс життя також може розумітися як суб'єктивна оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початковим намірам, як розуміння людиною змісту та спрямованості свого життя, свого місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність та постановки людиною цілей, що виходять за рамки його життя. Уявлення про сенс життя складаються в процесі діяльності людей і залежать від їх соціального становища, змісту розв'язуваних проблем, способу життя, світорозуміння, конкретної історичної ситуації. У сприятливих умовах людина може бачити сенс

свого життя в досягненні щастя і благополуччя; у ворожому середовищі існування, життя може втратити для неї свою цінність і сенс. «Життя до того, як ми його проживемо, — ніщо, але це від вас залежить надати йому сенс» (Жан-Поль Сартр).

Концепції сенсу життя людини: -раціонально-альтруїстична; - соціально-творча концепція; - демографічна концепція; - ігрова концепція; - престижна концепція; лідерська концепція; -гедоністична концепція; - конформістська концепція; - релігійна концепція.

Духовність - це характеристика соціального буття людини, її внутрішній духовний світ (в якому визначено сенс життя, цінності, норми, ідеали), її прагнення до самовдосконалення. Духовність передбачає прагнення: 1) до знань; 2) до добра, морального життя; 3) до краси. Духовність часто пов'язують з: 1) аскетизмом, тобто обмеженням самого себе; 2) угамуванням своїх гордощів; 3) постійною працею над собою з метою самовдосконалення.

Бездуховність - це тваринне існування людини. Бездуховність знаходить свій вияв у: 1) відсутності віри в Бога, у світле майбутнє, в себе, свої сили та можливості; 2) скороченні сакральних (святих) зон у житті людини. Сакральна зона - це зона, в якій немає місця меркантильним відносинам, кошунству, сарказму, навіть гумору.

Субстанція (лат. substantia – сутність) – незмінна першооснова всього суцього. Згідно з уявленням прихильників субстанційної моделі світу субстанція породжує всі явища світу і є їх об'єднуючим початком. Матеріалісти вважали субстанцією матерію, ідеалісти – Бога. Субстанція - те, що лежить в основі усього існуючого.

Субстрат (від лат. *substratum* основа, букв. підстилка) в філософському сенсі – загальна матеріальна основа різноманітних явищ; сукупність відносно простих якісно елементарних утворень.

Буття - це гранично широке поняття; фіксує характеристики та прояви світу через зіставлення з небуттям; найвища цінність для людини. Проблема буття — це

передусім проблема: бути чи не бути? Некласична філософія звернула увагу на те, що маємо підстави вести розмову не про буття як таке, а про те, що і як нам надано в контактах із дійсністю.

Види буття:- буття природи; - буття суспільства; - буття людини; - буття духовного (ідеального); - буття Бога

Монізм – розуміння буття як єдиного у своїй основі.

Дуалізм- визнання двох коренів буття - матеріального і духовного – рівноправними і взаємодіючими.

Плюралізм- розуміння буття як реально існуючою множини речей, якостей, процесів і явищ.

Організм - позиція, згідно з якою будова світу подібна до живого організму.

Матерія - філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність. Підходи до розуміння матерії в філософії: *матерія*– це субстанція, першопочаток всього існуючого (античність - вода у Фалеса, вогонь у Геракліта, атом у Демокрита); *матерія* – все те, що має вагу, протяжність, є речовиною (Новий час); *матерія* - це філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність, яку людина може відображати в своїх відчуттях, але яка існує незалежно від людини (діалектичний матеріалізм – В.І.Ленін).

Види матерії: 1. *Речовина*. 2. *Поле* – магнітне поле; поле ядерних сил; гравітаційне; електричне; радіохвилі; ультразвук; рентгенові промені; йонізуюче випромінювання тощо. Неречовинні види матерії не мають маси. 3) *Антиречовина*.

Структурні рівні матерії- *неорганічний рівень* – мікросвіт (з грецьк. – малий); макросвіт (з грецьк. – великий); мегасвіт (з грецьк. – надвеликий, величезний); - *органічний рівень* – “живий комплекс”, сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють планету;- *соціальний рівень* – людина, особистість, сім'я, племя, народність, нація, соціальна група, суспільство.

Простір і час - це основні форми існування матерії. У тлумаченні простору та часу історично склалися два основні підходи: 1) *субстанціональний підхід*; 2) *реляційний (атрибутивний) підхід*. Перший окреслений лінією Демокрит-

Ньютон, другий підхід вважає, що простір та час - це невід'ємні від матерії способи упорядкування її, - це форми її буття .

Простір – форма існування (буття) матерії, яка характеризується принаймні, двома суттєвими моментами, а саме: протяжністю матеріальних об'єктів та їх взаємодією. Тобто, простір існує лише тоді і в тому зв'язку, коли є матеріальні об'єкти. Без них це поняття є безпредметним. Особливістю простору як філософської категорії є його трьохмірність, бо такі виміри мають матеріальні об'єкти (ширина, висота, довжина).

Час – теж форма існування матерії. Категорія “час” відображає тривалість існування матеріальних об'єктів і послідовність їх зміни. Так само, як і простір, час тез матеріальних об'єктів не існує. Особливістю часу є те, що він незворотний. Час повернути назад неможливо

Спільними моментами для простору і часу, як філософських категорій, є те, що вони: а) об'єктивні (існують незалежно від людини, її свідомості); б) пізнаванні (є об'єктами вивчення). Простір і час за своїм змістом суперечливі поняття. Ця суперечливість полягає в тому, що конкретні об'єкти є кінчними як речі Землі, а з іншого, нескінченними, як об'єкти Всесвіту.

Рух є атрибутом, способом існування матерії. Рух як атрибут матерії також є абсолютним. Разом з тим рух має відносний характер, оскільки проявляється через конкретні форми (види) матерії, які мають відносно сталу природу. Виокремлюють такі типи руху: 1. Механічний. 2. Фізичний. 3. Хімічний. 4. Біологічний. 5. Соціальний. В основу класифікації форм руху з позицій наукової раціональності покладені такі принципи: а) субстратний; б) функціональний; в) генетичний; г) антиредукціоністський. Рух включає в себе взаємодію різноманітних форм руху та їх взаємні перетворення. Рух є невичерпним, як і сама матерія. Рух визначає властивості, структурну організацію і характер існування матерії.

Відображення - це загальна властивість матеріальних тіл власними змінами відображати особливості взаємодіючих з ними інших матеріальних тіл.

Форми відображення: - *відображення в неживій природі* – фізико-хімічні зміни в природних об'єктах як результат впливу чи взаємодії (наприклад, ландшафт місцевості після землетрусу); - *відображення в живій природі* – наприклад, зникнення видів тварин після зміни клімату, поява психіки у тварин; - *відображення в соціумі* – індивідуальна та суспільна свідомість.

Свідомість - це властивість високоорганізованої матерії-людського мозку; - вища форма відображення дійсності в ідеальних образах; - продукт соціально-історичного розвитку; - регулятор поведінки людини. (З.Фрейд був проти останнього положення – він вважав, що «воно» (інстинкт) керує людиною).

Структура свідомості - знання;- мислення;- почуття, емоції;- пам'ять;- воля;- самосвідомість.

Теорії виникнення свідомості: концепція еволюції (можна представити в різних варіантах: а) за наявності сприятливих умов розсіяна по Всесвіту свідомість дає результат: розквіт форм життя і його свідомих проявів; б) у варіанті дарвінівської теорії стверджується, що внаслідок боротьби за існування та пристосування до умов довкілля відбувається удосконалення видів живих організмів, з'являються психіка та людська свідомість); - концепція єдиного інформаційного поля (наголошує на тезі: усі процеси світу супроводжуються обміном інформацією. Тому логічно припустити, що існує єдине поле інформації в усіх світових процесах та явищах. Людська свідомість – один із проявів інформаційних процесів, можливо, найяскравіший); - трудова концепція або концепція походження свідомості внаслідок розвитку праці(враховують археологія та антропологія, але ця концепція не пояснює, чому при наявності «праці із знаряддями» історичний процес формування свідомості був загальмований на дуже тривалий час); - концепція активно-діяльного самопородження свідомості людини або субстанційна (намагається подати

свідомість як виявлення вихідної засади світу - духу, або ідеї, або світового розуму (інтелекту).

Мислення - це процес опосередкованого і узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях; - здібність встановлювати зв'язок між явищами в поняттях.

Пам'ять - психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду, що дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини. Виділяють такі види пам'яті за методом запам'ятовування: *мимовільна* — інформація запам'ятовується без спеціальних прийомів заучування, під час виконання діяльності або роботи з інформацією; *довільна* — цілеспрямоване заучування за допомогою спеціальних прийомів. Ефективність запам'ятовування залежить від прийомів та цілей запам'ятовування. За характером переважаючої психічної активності: - **рухова** — пам'ять на рухи та їх системи; - **емоційна** — пам'ять на почуття, які виступають стимулом до діяльності; - **образна** — пам'ять на уявлення: зорова, слухова, нюхова, смакова, дотикова; **словесно-логічна** — специфічна людська, запам'ятовується думка у формі понять. За тривалістю збереження інформації: - **короткочасна** пам'ять забезпечує запам'ятовування одноразової інформації на короткий проміжок часу - від кількох секунд до хвилини; - **довготривала** пам'ять — збереження інформації протягом тривалого часу; - **оперативна** пам'ять — проявляється під час виконання певної діяльності і необхідна для її виконання в кожному заданий проміжок часу.

Почуття - це специфічні людські, узагальнені переживання ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції — радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. На відміну від емоцій і настроїв, почуття мають виражену об'єктивну прив'язку: вони виникають щодо чого або когось, а не ситуації в цілому. «Я боюсь цієї людини» — це почуття, а «Мені страшно» — це емоція. В якості почуття

виявляється ставлення особистості до праці, подій, інших людей, до самої себе. За якістю переживань відрізняють одні емоції і почуття від інших, наприклад радість від гніву, сорому, обурення, любові тощо.

Пізнання - сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу; вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення знань;— це процес надбання, зберігання та розповсюдження нових знань;спосіб існування свідомості.

Типи пізнання: наукове - процес отримання об'єктивного, істинного знання; художнє - відображення існуючої реальності через знаки, символи, ситуації, художні образи; релігійне - створення або уточнення системи уявлень про Бога (як вважається, для порятунку людини).

Структура пізнавального процесу: суб'єкт пізнання - людина, група, суспільство в цілому;—об'єкт пізнання - те, що пізнається (фрагмент навколишнього середовища);—результат пізнання може мати такий вигляд:об'єктивні знання; омана (не умисне викривлення дійсності);брехня (свідоме викривлення інформації).

Види знань - наукові;художні;релігійні; життєві. Цінується такий тип знання як „know how” - „знаю як” (знання технологій).

Агностицизм - вчення, що заперечує повністю або частково можливість пізнаннясвіту. Однією з сучасних форм агностицизму є теорія ієрогліфів, згідно з якою людина пізнає не об'єктивні риси речей чи явищ, а символи, які не мають нічого спільного с предметами, які вони позначають.

Форми чуттєвого пізнання: - відчуття - суб'єктивний образ об'єктивного світу (дає знання про якусь одну характеристику предмета); - сприйняття - це цілісний образ предмета, що діє в певний момент на органи чуття; - уявлення - це конкретні образи предметів чи явищ, які раніше діяли на органи чуттів.

Форми раціонального пізнання: поняття - форма людського мислення, що відображає суттєві ознаки предметів,

явищ об'єктивної реальності; – *судження* - це форма думки, в якій щось стверджується або заперечується. У судженнях виражається зв'язок між поняттями, розкривається їх зміст, дається визначення;

– *умовивід* - це така форма думки, коли з одного чи кількох суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання.

Емпіризм (грецьк. - досвід) вважав чуттєве пізнання основним і вбачав головну мету у дослідному вивченні об'єктів. Емпіризм близький до сенсуалізму. Цієї точки зору дотримувались англійські філософи XVII ст. Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс, французькі матеріалісти XVIII ст.

Раціоналізм (від лат. rationalis - розумний) визнає розум основою пізнання і поведінки людей. Раціоналісти XVII-XVIII ст. (Р.Декарт, Б.Спіноза, Г.Лейбніц) визнають основою порядку нескінченний причинний ланцюг, то пронизує увесь світ.

Концепції істини: 1. Класична - істина – це вірне, адекватне відображення предмета в свідомості людини. 2. Конвенціональна (договірна) – істина – це результат договору, згоди людей щодо трактовки будь якого явища чи предмета. 3. Прагматична – істина – це все те, що приносить прибуток. 4. Екзистенціональна – істина – це наявність свободи вибору та душевного комфорту. 5. Релігійна – істина - це Бог, його настанови. 6. Гегель - істина – це дійсність, що відповідає поняттю. 7. Наше розуміння – істина – це поняття про світ та окремі речі, що відповідає дійсності.

Наука – це система об'єктивних знань про навколишній світ, що постійно розвивається; - це діяльність по виробництву, збереженню та розповсюдженню нових знань; - сукупність засобів, методів та прийомів пізнання.

Актуальні напрямки сучасної науки: - нанотехнології – управління властивостями речовини на атомному рівні; - розробка нових джерел відновлюваної енергії, нових способів зберігання та транспортування енергії; - молекулярна біологія: механізми спадковості, лікування захворювань на молекулярному і генному рівнях; екологія - способи

збереження чистоти навколишнього середовища; - комп'ютерні технології.

Особливості наукового пізнання: з'ясування суті досліджуваних предметів, явищ, процесів та законів їх розвитку; логічна та концептуальна несуперечливість; системність, точність, обґрунтованість, перевірка практикою.

Псевдонаука, лженаука, паранаука, квазінаука — діяльність, що навмисне або помилково імітує науку, але по суті такою не є. Головна відмінність псевдонауки від науки — це використання не перевірених практикою та науковими методами помилкових даних і відомостей. Список псевдонаукових тем: Астрологія. Хіромантія. Знахарство. Магія (біла, чорна, сіра). Фізіогноміка. Парапсихологія (телепатія, левітація). Нейролінгвістичне програмування. Нетрадиційна медицина.

Методи емпіричного рівня наукового пізнання: - *спостереження* - це певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах або в умовах експерименту; *вимірювання* – являє собою певну систему фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різноманітних вимірювальних приладів та апаратів; - *експеримент* - система пізнавальних операцій, пов'язаних з дослідженням об'єктів у спеціально створених для цього умовах, які сприяють виявленню, вимірюванню, порівнянню їхніх властивостей та зв'язків. Експеримент широко застосовують не лише в природничих науках, й у соціальній практиці, де він відіграє значну роль у пізнанні та управлінні суспільними процесами; *опис*.

Методи раціонального рівня наукового пізнання: - *аналіз* — це розчленування предмета на його складові частини (сторони, ознаки, властивості, відношення) з метою їхнього всебічного вивчення; *синтез* — це об'єднання раніше виділених частин (сторін, ознак, властивостей); *абстрагування* — це метод відволікання від деяких властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на

тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом наукового дослідження; *узагальнення* – це метод наукового пізнання, який фіксує загальні ознаки та властивості певної групи об'єктів, здійснює перехід від одиничного до особливого і загального; *індукція* - метод наукового пізнання, на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне. *Дедуція* - це метод наукового пізнання, коли на основі знання загального пізнається окреме. *Ідеалізація* - процес мисленнєвої побудови можливих ідеальних об'єктів. Межі ефективності ідеалізації визначаються п р а к т и к о ю. *Історичний* (відтворення логіки розвитку досліджуваного об'єкту) і *логічний* (відтворення сутності об'єкту в системі понять) методи.

Філософські категорії - найбільш загальні поняття, що відображають суттєві зв'язки та відносини навколишнього світу; це універсальні форми мислення і свідомості, які відображують загальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку усіх матеріальних, природних і духовних явищ. Категорії виникли і розвиваються на основі суспільної практики. За своїм змістом вони відображають існуючу поза ними дійсність, властивості й відношення об'єктивного світу. Завдяки категоріям одиничні речі сприймаються і осмислюються як часткові прояви загального; вони безперервно наповнюються новим змістом.

Сутність і явище – філософські категорії. Сутність — це внутрішня природа, внутрішній спосіб існування предметів і явищ дійсності, основне відношення, що існує в предметі і між предметами, внутрішня суперечність - тобто те, що являє собою джерело руху й розвитку предмета. Явище — це зовнішня, більш рухома сторона об'єктивної дійсності, яка є формою виразу сутності. Сутність і явище виступають як взаємопроникаючі сторони процесу розвитку, де сутність становить основу, а явище — його конкретну реалізацію через перерви поступовості. В цьому плані сфера сутності - це сфера загального, а сфера явища — прояв одиничного. Сутність і закон явища однопорядкові, оскільки виражають поглиблене пізнання людиною світу.

Зміст і форма - філософські категорії. Зміст – сукупність усіх елементів і взаємозв'язків між ними в предметі, явищі, процесі. Форма – спосіб організації змісту. Зміст та форма завжди взаємопов'язані. Зміст завжди оформлений, а форма - змістовна. Зміст відіграє головну роль. Розвиток змісту і форми відносно самостійний.

Необхідність визначає те, що закономірно витікає із внутрішнього, суттєвого зв'язку предметів, процесів та явищ, що обумовлено усім попереднім розвитком і в силу цього настає чи повинно наступити. Необхідність – це суттєвий, ustalений зв'язок явищ, процесів, предметів, що обумовлений всім попереднім їх розвитком. Необхідність є проявом закону розвитку.

Випадковість виражає те, що витікає із зовнішніх зв'язків між явищами. Випадковість - це те, що в даних умовах може мати місце (різних формах і проявах), а може й ні. Категорія “випадковість” корелює з поняттям “ймовірність”

Можливість і дійсність – філософські категорії. Дійсність – це актуальне буття. Можливість – це потенційне буття. 3 види можливостей: реальна – є умови і є тенденція (закон, процедура) розвитку; формальна – тільки при збігу обставин можливо здійснення; абстрактна – ні при яких обставинах, ніколи. Щоб дійсність перетворилася в можливість необхідно: 1. Наявність певних умов. 2. Наявність відповідних тенденцій (законів, процедур).

Одиничне, особливе, загальне – філософські категорії. *Одиничне* – відображає неповторне, унікальне, оригінальне в предметі, явищі, процесі. *Загальне* - це типичне, повторювальне, наявне для множини предметів, явищ, процесів. *Особливе* - це спосіб поєднання одиничного й загального в предметі, процесі, явищі.

Причинність (каузальність) – взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок). Причинність основний принцип наукового пояснення світу, протистоїть диву (в релігії) – явищу, яке не має природних причин.

Категорії філософії постмодернізму – лабіринт, сімулякр, абсурд, реконструкція.

Лабіринт- категорії філософії постмодернізму; символ заплутаності, складності, багатоаспектності сучасної культури і всього людського буття. Особливою значимістю поняття лабіринту наповнюється в епоху глобальної комп'ютеризації. Фактично вже комп'ютерні бази даних (і їхня організація), а особливо мережі, типу Інтернету, являють собою величезний лабіринт, у якому можна блукати у всіляких напрямках, на самих різних рівнях. Життя сучасної людини – це блукання лабіринтом. Лабіринт "всесвітньої павутини" (www) приймає участь в активному глобальному переформуванні свідомості сучасної людини в напрямку орієнтації її від реального чуттєво-конкретного світу до віртуальної реальності. Лабіринт як структурний принцип організації символічної Бібліотеки культури займає центральне місце в романі У.Еко "Ім'я троянди».

Абсурд – категорія постмодернізму. У світах лабіринту й несвідомого керівним принципом стає не розум, а інтуїція, дії й мотиви розуму нерідко уявляються парадоксальними або абсурдними. **Абсурд** здобуває особливу семантику, тому що на ньому як на діючому принципі ґрунтуються багато арт-практик ХХ-ХХІ ст. За допомогою цього поняття описується коло явищ сучасного мистецтва, літератури й культури, що не піддаються формально-логічній інтерпретації, вербальній формалізації. Сучасні явища часто свідомо сконструйовані за принципами алогізму, парадоксу, нонсенсу. Абсурд, алогізм, парадоксальність, нісенітниця, безпредметне, нефігуративне і тому подібні поняття залучаються для позначення: 1) творчо насиченого потенційного хаосу буття, що наповнений безліччю сенсів; 2) для опису в сфері творчості того, що становить його глибинні основи й не піддається формально-логічному поясненню; 3) у сучасних філософських концепціях абсурд часто осмислюється як позначення надмірності («избыточности» – рос.) сенсів.

Симулякр - категорія постмодернізму. Симулякр – це муляж, видимість, імітація образу, символу, знака, за якими не

стоїть ніякої позначуваної дійсності, порожня шкарлупа, що маніфестує, презентує принципову присутність відсутності реальності. Термін "симулякр" був введений у філософію Жаном Бодрійяром для позначення речей (книга "Симулякри й симуляції", 1981), що заповнили суспільство глобального споживання. У Бодрійяра поняття симулякра використано для опису сучасної соціально-політичної ситуації у цивілізованому світі. Він вважає, що сучасність вступила в еру тотальної *симуляції* всього у всьому. Влада, соціальні інститути, політичні партії, культурні інститути, включаючи й всю сферу мистецтва, не займаються серйозними, реальними речами й проблемами, а тільки симулюють такі заняття, ведуть симулятивну гру в глобальному масштабі. Звідси головний продукт такої гри – симулякри, безкрайне море симулякрів, що утворюють певну гіперреальність, яка сьогодні стає реальнішою самої реальності, тому що нам доводиться жити й діяти тільки в ній.

Деконструкція – категорія постмодернізму. Деконструкція – це: 1) спроба сутнісної естетизації мислення, активного використання художнього досвіду для розширення можливостей новоевропейської філософської традиції; 2) спроба непрямого звертання до інтелектуального досвіду давніх і східних духовних практик і розумових парадигм на шляхах творчого сполучення цих практик з європейським філософським досвідом; 3) тип філософствування, який відрізняється активною грою на опозиціях і антиноміях, розумінням тексту як "події". Деконструкція відмовляється від істини у всіх її проявах.

Розвиток — це незворотна, спрямована, необхідна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Розвиток має такі ознаки: - якісні зміни в предметі, явищі або процесі; - певна спрямованість розвитку; - спадкоємність та незворотність розвитку. Концепції розвитку: діалектика, метафізика, синергетика, еkleктика, софістика, Виокремлюють також такі концепції розвитку: - **раціоналістично-ідеалістична** – розвивається перш за все розум, свідомість, дух (Гегель, Кант); - **діалектико-матеріалістична** – розвиток

матеріального обумовлює розвиток ідеального (Маркс, Ленін); - **натуралістична** - розвивається перш за все природа (Ч. Дарвін); - **творчого імпульсу** - розвиток порівнюють з натхненням; - **рівноважно-інтеграційна** - розвиток розуміється по формулі «рівновага – нерівновага - рівновага»; - **градаційна** – розвиток йде поступово по сходам (stepbystep).

Діалектика - це: теорія розвитку та загального зв'язку; - метод пізнання та перетворення світу; - наука про загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення (людини); мистецтво вести спір (таке розуміння діалектики було в античній філософії). Діалектика підрозділяється на об'єктивну (закони розвитку природи та суспільства) та суб'єктивну (закони пізнання та перетворення світу). Суб'єктивна діалектика повинна відображати об'єктивну діалектику.

Принцип (від лат. principium) — начало, основа) - означає фундаментальне положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції, теорії.

Принципи діалектики - все в світі змінюється, рухається, розвивається; все в світі взаємопов'язано, існує зв'язок всього із усім; протиріччя – це джерело та причина саморуху світу.

Зв'язок – поняття, що відбиває взаємообумовленість речей і явищ, розділених у просторі і часі. Зв'язки можуть бути: об'єктивними і суб'єктивними, внутрішніми і зовнішніми, суттєвими і несуттєвими, простими і складними, необхідними і випадковими, причинними і наслідковими, сталими і несталими, постійними і тимчасовими, прямими і опосередкованими, повторюваними і неповторюваними, одиничними, загальними і всезагальними. Типи зв'язків в залежності від структурної організації матерії: механічні, фізичні, хімічні, біологічні, суспільні. Суспільні зв'язки у свою чергу можуть бути: релігійні, виробничі, етнічно-племенні, національні, родинні, групові, правові, особистісні тощо. Дуже важливими для науки і практики є пізнання закономірних зв'язків.

Закон - це зв'язок між явищами, який об'єктивним, необхідним, загальним, внутрішнім, суттєвим,

повторювальним. Виокремлюють три групи законів: - окремі закони - притаманні певним формам руху матерії (закони механіки, хімії, біології тощо); - особливі закони - притаманні усім або багатьом формам руху матерії (закони математики, кібернетики, закони збереження); - загальні, універсальні закони (закони діалектики).

Закони діалектики - закон єдності і боротьби протилежностей – вказує на джерело розвитку: сутність речі, а також можливості її змін визначаються внутрішніми протиріччями; джерелом розвитку є вирішення протиріч; **закон взаємного переходу кількісних змін в якісні і навпаки** – цей закон вказує на механізм розвитку. Сутність цього закону розкривається через наступні категорії: **якість** - філософська категорія, що позначає суттєву характеристику предмета, яка не може змінюватися. Це те, завдяки чому одна річ відрізняється від іншої; **кількість** – філософська категорія, що позначає несуттєву характеристику предмета, яка може змінюватися – наприклад, об'єм, вага, інтенсивність тощо; **міра** - інтервал, в рамках якого кількісні зміни не переходять в якісні (наприклад, мірою води є температура з 0 до 100 градусів за Цельсієм); **стрибок** – форма розвитку, форма переходу от однієї якості до другої; **закон заперечення заперечення** - відображає спадкоємність між тим, що заперечується і тим, що заперечує. Зміст закону – розвиток здійснюється через нескінчену кількість діалектичних заперечень. Цей процес відбувається об'єктивно як діалектичне заперечення елементів старого і утвердження елементів нового, тобто і в новому є старе, але в перетвореній формі, в "знятому" вигляді. В діалектиці заперечувати — не значить просто сказати "ні", або оголосити річ неіснуючою, або "знищити її будь-яким способом". Спосіб діалектичного заперечення має бути таким, щоб давав змогу далі розвиватися, щоб була спадкоємність старого з новим.

Синергетика – це: теорія самоорганізації; нове бачення світу й логіки його розвитку; наука, орієнтована на діалог людини із природою. Засновники :Ілля Пригожин (Бельгія), Нобелівський лауреат; М. Хакен, професор Штудгартського

університету (Німеччина), видав в 1978 році книгу «Синергетика». Основні принципи синергетики: наш світ є:

нестабільним, нелінійним, відкритим(завжди є варіанти, «сценарії» розвитку майбутнього); постійно зростає складність всіх матеріальних та ідкальних систем

Основні поняття синергетики: - біфуркація – критичний момент в розвитку будь-якої матеріальної системи, коли поведження матеріальної системи стає нестійким і непередбаченим; - флуктуація – вплив(навіть, незначний) на матеріальну систему, що веде до біфуркації. Синергетика розглядає будь-яку матеріальну систему в процесі переходу від хаосу до порядку й навпаки.

Метафізика – це поняття в історико-філософському аспекті має ряд значень: 1) метафізика — це синонім філософії; 2) метафізика — це концепція розвитку, метод пізнання, альтернативний діалектиці. В значенні "антидіалектика" термін "метафізика" запровадив у філософію Гегель; 3) метафізика в переносному розумінні (буденному) вживається для означення чогось абстрактного, малозрозумілого, умоспоглядального; 4) метафізика — спосіб з'ясування світоглядних питань, які не піддаються осягненню за допомогою експерименту та методів конкретних наук; 5) метафізика — це вчення про надчуттєві, недоступні досвідові принципи і начала буття (існування світу).

Відмінність діалектики і метафізики полягає у розумінні: зв'язку старого і нового; джерела розвитку, руху, зміни; "механізму" розвитку, способу переходу від старої до нової якості; спрямованості розвитку; у стилі мислення, усвідомлення дійсності; суті істинного знання; самої суті пізнання. Метафізика дає однозначну, статичну і умоглядну картину світу.

Еклектика – поверхневе, безпринципне з'єднання в одному погляді прямо протилежних позицій без виділення головного, визначального положення.

Софістика – міркування, засноване на навмисному порушенні законів логіки. Ґрунтується на неправильному виборі вихідних положень, на абсолютизації того чи іншого

визначення, на змішуванні суттєвого з несуттєвим, на хибних доведеннях (так званих софізмах), на свавільному вип'ячуванні другорядних властивостей предмету; на використанні різних значень одного і того ж слова. Софістика як спосіб мислення має виключно суб'єктивістський характер. Властива їй свавільна інтерпретація фактів неминуче веде до агностицизму.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних спільною територією, системою управління, культурою. Термін суспільство іноді заміняють запозиченим з латинської мови словом *соціум*. Відповідно, прикметник соціальний у багатьох контекстах синонімічний прикметнику суспільний. У суспільстві існують, як правило власні культурні та історичні надбання, суспільні норми та установи. Основними елементами, що визначають суспільство, є власність, праця, сім'я. Окремим видом суспільства є людство — спільнота всіх людей на планеті Земля

Рушійні сили розвитку суспільства - пов'язані насамперед з діяльністю людей .Це також такі суспільні явища як продуктивні сили, спосіб виробництва та обміну, розподіл праці, дії великих мас людей, народів, соціальні та науково-технічні революції, потреби та інтереси, ідеальні мотиви тощо.

Ідеологія - система поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси певної соціальної групи чи спільноти, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин. Ідеологія - це те, як суспільство чи спільнота бачить та інтерпретує світ. Ідеологія разом із суспільною психологією, яка включає буденні, емпіричні погляди, суспільні почуття, настрої, звички, входить до складу суспільної свідомості. Ідеологія слугує для того, щоб або запропонувати зміни в суспільстві або збереження відданості певному набору ідеалів. Ідеології є сукупністю абстрактних засад, якими суспільство послуговується в трактуванні громадських справ, і, таким чином, вони займають

визначне місце в політиці. Кожна політична чи економічна тенденція ґрунтується на певній ідеології, без огляду на те, чи виражена вона явно в певній обдуманій системі. Ідеології, що прагнуть до змін у суспільстві називають радикальними, революційними, ідеології, що прагнуть до збереження традицій суспільства, називають консервативними.

Праця - процес свідомої, доцільної діяльності людей щодо перетворення і пристосування навколишнього середовища для задоволення своїх потреб і інтересів; засіб самовираження й самоствердження особистості, реалізації її досвіду, інтелектуального і творчого потенціалу; спосіб відтворення соціальності. Виокремлюють *об'єктивні* (умови функціонування суспільства, потреби та інтереси людей; рівень розвитку суспільного виробництва; соціальна структура суспільства; державний лад тощо) та *суб'єктивні чинники праці* (людський капітал; професійний рівень робочої сили, уміння й навички до виробничої діяльності; місце праці в ціннісних орієнтаціях людини; соціальний досвід, культура її здійснення тощо). *Атрибутами праці* є воля, творчість, дисципліна, взаєморозуміння. Її новими формами є віртуальна праця, праця як самоорганізована людиною вільна діяльність, фрілансінг, праця остарбайтерів тощо. *Складовими мотиваційного комплексу праці* виступають: вдосконалення механізму матеріального заохочення, модернізація системи оцінки праці, формування системи активізації персоналу, розвиток корпоративної стратегії, моральне стимулювання, мотивація досягнення, поліпшення системи планування професійної кар'єри тощо. *Класифікація праці* будується на підставі виокремлення функції, яка для результативності певного виду праці має вирішальне значення (кваліфікована – некваліфікована, ручна – автоматизована, конкретна – абстрактна, фізична – інтелектуальна, наймана – самоорганізована, примусова – вільна, продуктивна – непродуктивна, віртуальна – реальна тощо). *Основні тенденції розвитку праці в 21 столітті* - посилення складності, інтегрованості, динамічності, цілісності, набуття глобального характеру. В *уявленнях* про місце і роль праці в ціннісних

орієнтаціях сучасної особистості можна виокремити: - посилення меркантилізму, індивідуалізму, мобільності працівника, зростання вимог щодо її умов, оплати, безпеки, змісту та привабливої атмосфери здійснення трудового процесу, адекватної соціальної оцінки.

Сутнісні риси нового типу робітника – орієнтація на виконання нових ролей: організатор власної справи, винахідник нової технології задоволення суспільних потреб, здатність орієнтуватися на ринок, компетентність, готовність постійно навчатись, підвищувати свій професійний рівень, визнання необхідності вивчати іноземні мови та опановувати нові техніко-технологічні розробки, здатність витримувати конкуренцію, творче ставлення до праці, інноваційне мислення.

Суспільно-економічна формація - історичний тип суспільства, цілісний «соціальний організм», що базується на певному способі виробництва. Сам термін «формація» був запозичений з геології і введений в суспільні науки Марксом. Формація в марксизмі характеризується специфічною структурою (базисом і надбудовою) і законами виникнення, функціонування та розвитку. Виділяють п'ять суспільно-економічних формацій, що становлять ступені історичного прогресу: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична. Поняття «суспільно-економічна формація» обґрунтовує положення про те, що кожний ступінь розвитку суспільства характеризується особливостями, які зумовлені способом виробництва й відрізняють його від інших ступенів.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність та світоглядні установки; стадія культури, протиставленої дикості і варварству; суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості. Теорія цивілізацій розглядається в працях німецького філософа і

культуролога Освальда Шпенглера «Присмерк Європи» (1918), англійського історика Арнольда Джозефа Тойнбі «Розуміння історії» (1934-1961 роки) та інших.

“Зіткнення цивілізацій” - теорія американського політолога та соціолога Самуеля Хантінгтона про війни цивілізацій. За цією теорією вирізняють 9 світових цивілізацій: європейську; ісламську; конфуціанську; японську; буддистську; індуїстську; латиноамериканську; африканську. Вважається, що на зміну двополярному світові приходять сутички між цивілізаціями.

Глобалізація – це становлення єдиного економічного, політичного, правового та культурного простору («універсалізація світу») на основі нових технологій; - інтеграція та взаємозалежність всіх соціальних процесів у всесвітньому масштабі.

Ознаки глобалізації: транснаціоналізація ринків фінансових, матеріальних, людських, енергетичних та інших ресурсів; застосування нових науковоміких та комунікаційних технологій, інформатизація суспільного виробництва; лібералізація норм життєдіяльності, вільний ринок, скасування кордонів та митних перешкод, свобода вибору та підприємницької і соціальної ініціативи; мобільність інвестицій, індустрій, інформації, індивідів; послаблення ролі держави-нації; уніфікація стилю життя та культурних стереотипів.

Суб’єкти глобалізації - країни «Великої двадцятки» (G20-great20) та «Великої вісімки» (G8-great8) - США, Канада, Англія, Франція, Німеччина, Італія Японія, Росія; - ТНК – транснаціональні компанії (Microsoft, GeneralMotors, Nokia, Газпром тощо); міжнародні організації та об’єднання – ООН, ЄС, НАТО, СТО, ВВФ, ФІФА, СНД тощо.

Наслідки глобалізації - посилення конкуренції між національними виробниками; - посилення нерівності країн, особливо цифрової (виокремлюються країни «ядра» глобалізації та країни її «периферії»); - прискорення науково-технічного (технологічного) прогресу; - «зіткнення цивілізацій» (і в таких формах як війна); - детерриторизація

країн (наприклад, ЄС (шенгенська зона) або 6 країн Персидської затоки); - *поступова втрата* культурної самобутності країнами та етносами.

Глобальні проблеми сучасності (точка зору ООН) - розповсюдження демократичного управління; - скорочення масштабів бідності та злиденності; відвернення кризисних ситуацій, боротьба з тероризмом; - енергетика і навколишнє середовище; скорочення масштабів поширення СНІДу, наркоманії, алкоголізму; поширення можливостей жінок.

Глобальні проблеми сучасності (точка зору вітчизняних дослідників): запобігання світової термоядерної війни; - *подолання* зростаючого розриву в рівні економічного і культурного розвитку між країнами, усунення економічної відсталості, голоду, злиднів і неписьменності; - *забезпечення* подальшого економічного розвитку людства необхідними для цього природними ресурсами; - *подолання* екологічної кризи; *припинення* «демографічного вибуху» чи демографічної кризи в країнах через більш раціональне регулювання народжуваності; - своєчасне *передбачення* запобігання негативних наслідків НТР; - *стримування* міжнародного тероризму, поширення наркоманії, алкоголізму і СНІДу; - *вирішення* проблем освіти і соціального забезпечення, культурної спадщини й моральних цінностей.

Глобалізм – *принцип* формування, організації, функціонування та розвитку світу як цілісної політичної, економічної, соціокультурної суперсистеми; -*стиль діяльності* соціальних суб'єктів, за яким певне питання розглядається та вирішується в контексті загальнолюдських проблем, що потребують для свого розв'язання спільних зусиль; - *система*, що дає змогу завдяки наднаціональним інституціям та за допомогою новітніх технологій упорядковувати соціальне буття людства як цілісність; - *ідеологія*, що дає певну картину світу, логіку функціонування світової спільноти та шляхи подальшого розвитку соціуму й стратегію його реформування. Онтологічним підґрунтям глобалізму є глобальна економіка й наднаціональне політичне регулювання з боку міжнародних інституцій, а аксіологічним – культура світових супердержав,

у якій можна виокремити західну та східну складові.

Цінностями глобалізму виступають: універсальність в організації соціального простору, принципи демократичного управління, свобода (у тому числі й світоглядна свобода) та права людини, глобальна держава, глобальний вільний ринок, інтеграція. Глобалізм зумовлює перехід соціуму від локального регіоналізму до глобального універсалізму, від відокремлених ідеологій і програм функціонування суспільства до загальнопланетарних стратегій розвитку, від індивіда, що локально мислить і діє, до “глобально вимірної людини”.

Антиглобалізм- опір регулюванню світових процесів з єдиного центру, без урахування інтересів інших країн та народів; боротьба з фінансовими спекуляціями й за розвиток реальної економіки; рух за збереження культурного розмаїття; захист малого та середнього бізнесу, врегулювання проблем “третього світу».

Інформаційне суспільство - це нова фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є **інформація, знання та технології**. настає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й базується на інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства і галузей економіки та управління, єдиній найновішій інтегрованій системі зв'язку. Це забезпечує кожній особі (закріплюється законодавчими актами) доступ до публічної інформації і знань та зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.). Завдяки цьому забезпечується прогрес суспільства і свобода людини, можливість реалізація її потенціалу.

Риси інформаційного суспільства: зростання долі інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у ВВП (валовому внутрішньому продукті); - створення глобального інформаційного простору, який забезпечує: (а) ефективну інформаційну взаємодію людей; (б) їх доступ до світових інформаційних ресурсів;(в) задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Новий світовий порядок визначають: 1. Глобалізація. 2.

Інтереси. 3. Релігійно-етнічний фактор. 4. Світова фінансова криза. Криза активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм раціонального розв'язання проблем. Криза виступає закономірним кроком до нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку.

ХРЕСТОМАТІЙНІ МАТЕРІАЛИ З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ

Володимир ШИНКАРУК (1928-2001)

Володимир Іларіонович Шинкарук – український філософ, засновник Київської світоглядно-антропологічної школи. Перегляд традиційного філософування в руслі гуманізму пов'язаний у нього з прагненням занурити його у світову та вітчизняну філософську й культурну традицію і тим самим повернутися до втрачених можливостей, відродити духовний багаж, забутий у роки панування схоластичної державної ідеології.

В.І. Шинкарук – визнаний в Україні та поза її межами дослідник співвідношення онтологічного, логіко-гносеологічного та світоглядно-антропологічного змісту філософії

СВІТОГЛЯД І ФІЛОСОФІЯ

...Світогляд є однією із суспільно вироблених форм відображення дійсності у свідомості людини. Його відмінна риса полягає в тому, що він відображає дійсність у її цілісності – як природно-суспільний світ життя й діяльності людини – і в її значущості для людини – крізь призму суспільних відносин, життєвих інтересів. Світогляд – невід'ємний атрибут людської свідомості. У ньому безпосередньо виражена суспільна природа людини й творчий характер її свідомості.

<...>

Якщо життя в його реальних здійсненнях, справах і турботах є життям безпосередньої дії, то життя у свідомості охоплює минуле, сьогодення й майбутнє й поєднує їх у єдине ціле, де минуле не залишається "позаду", а "йде" з нами, і де

майбутнє не приховане, а "бачиться", проектується, переживається. Свідомість і є зв'язок часів в актах життєдіяльності людини.

Найважливішою особливістю людини є здатність переживати уявлюване як дійсне, минуле й майбутнє – як справжнє. Все те, що йде в минуле, не зникає з нашого життя, а входить до нашої свідомості, відтворюється пам'яттю й уявою, переживається багато разів, іноді з ще більшою силою, ніж у момент реальної події. Звичайно, не все, що трапляється в житті, не всі часи нашого буття входять у наше "внутрішнє" життя, у сферу переживань людини. До цієї сфери входить тільки "наповнений" час, час життєвих справ і подій. Вони ж і пов'язують різні часи життя людини в живу нитку часу цього життя.

Однак людська свідомість – не фільмоскоп, що фотографічно відтворює події минулого життя в їх хронологічній послідовності. Вона має творчий характер, спирається на продуктивну силу уяви, що відтворює картини минулого в їхньому зв'язку з життєвою ситуацією в сьогоденні й орієнтована на можливі події в майбутньому. У свідомості наше минуле з'являється перед нами з вершини (або "яру") досягнутого, у світлі всього життєвого досвіду – й особистого, і суспільного.

Та обставина, що людська свідомість дається індивідам суспільно, є найважливішим чинником, який визначає її відносну незалежність від детермінант індивідуальної життєдіяльності. На цьому ґрунтується її здатність "підніматися" над індивідуальним життям, "протистояти" життєвим умовам індивідуального буття, жити "життям роду", а при визначенні життєвих цілей виходити не тільки й не стільки із сушого, скільки з належного.

У всій своїй творчій діяльності людська свідомість завжди мала й має соціально-практичну спрямованість. Як би далеко вона не відходила від дійсності, її функція полягає в тому, щоб слугувати цілям її практичного перетворення; однак дійсність далеко не настільки піддатлива, як ті духовні утворення, з

якими має справу свідомість. У сфері свідомості можна створювати (і створюються) образи й можливого, і неможливого, у сфері ж дійсності – тільки можливого. Тут творча діяльність опосередковується реальними умовами й наявними засобами відкриття можливого й здійснення (побудови, відтворення) його як дійсного. *Об'єктивний світ творчої діяльності людини* – це світ реальних можливостей, відкритих в умовах людської життєдіяльності й обумовлених його об'єктивними закономірностями. Сутність творчості як предметної діяльності й полягає у відкритті цих можливостей та "доопрацюванні" того, що не зробила або чого не в змозі зробити сама природа, але в "доопрацюванні" його відповідно до "мірок" людини, до її потреб й життєвих цілей. Це стосується й соціальної творчості, де для створення нового необхідна також наявність можливостей для її реального здійснення.

Пізнання й свобода – дві необхідні взаємоопосередковані передумови творчого процесу. Оскільки пізнання є творчістю, воно передбачає свободу; оскільки свобода обмежується вибором здійснених можливостей, вона припускає пізнання можливого й неможливого. Діапазон реальної свободи в практичній дії визначається пізнанням. Свобода не тільки пізнання необхідності, а й відкриття можливостей і засобів підпорядкування останньої життєвим цілям людини. Оскільки творчий процес пов'язаний із пошуком можливого, то його об'єктом є не тільки необхідність, а й випадковість.

<...>

Науковий світогляд спирається на знання об'єктивних законів розвитку світу, а також тих соціальних сил, які покликані й здатні здійснити його перетворення в інтересах усіх трудящих, усього людства.

Завдяки своєму теоретичному характеру філософія істотно відрізняється від стихійно сформованих форм масового світогляду й світосприйняття. На відміну від світогляду, що виникає з практичного відношення до світу, що є способом його "духовно-практичного" освоєння, філософія й наука

виникають із *пізнавального* відношення в процесі його історичного перетворення на відносно самостійну сферу діяльності людини.

Оскільки філософія завжди ставила перед собою завдання дати істинне, відповідне дійсності знання, вона не відрізнялася від науки і в цьому відношенні виступала як її своєрідна галузь. У свою чергу й наука в певних своїх частинах спочатку розвивалася як галузь філософії, виходила з її "лона". Однак шлях філософії до вироблення об'єктивно істинного знання був значно складнішим, суперечливішим і загалом довшим, ніж шлях науки. Причина цього криється в особливостях філософського пізнання, які визначаються особливостями його об'єкта.

Своєрідність об'єкта філософського пізнання полягає в тому, що він становить єдність свідомості (мислення) у його відношенні до об'єктивного світу й об'єктивного світу в його відношенні до свідомості (мислення). Ці відношення складаються в процесі суспільно-історичної практики, що формувала людське мислення, виділяючи загальні й необхідні зв'язки в об'єктивному світі й перетворюючи їх на форми мислення (категорії). Тому природно, що філософське пізнання виступає як пізнання універсально-загального, як осягнення світу в його універсально-загальних формах, що в остаточному підсумку в процесі історичного розвитку перетворило філософію в науку про загальні закони руху й розвитку світу і його пізнання. Вивчаючи відношення свідомості до об'єктивного світу, мислення до буття, філософія перетворює на свій предмет усю ту проблематику, що виникає на основі розвитку світогляду як форми суспільної самосвідомості людини й способу "духовно-практичного" освоєння світу. Це не означає, звичайно, що філософія вирішує тільки те, що постачає їй повсякденна світоглядна свідомість, яка складається поза нею на основі безпосередньої практики громадського життя. Як форма теоретичного розвитку світоглядних знань філософія здатна й покликана обганяти й випереджати пізнавальну діяльність повсякденної

світоглядної свідомості, теоретично ставити світоглядні проблеми, які відображають історичні зрушення в суспільній практиці ще до їхнього віддзеркалення в "нефілософському" світогляді. Але попри все це філософія виникає й розвивається "на шляхах" розвитку світогляду, через освоєння, постановку й теоретичне вирішення світоглядної проблематики.

Філософія відрізняється від світогляду в тому аспекті, що вона є не "духовно-практичним", а *теоретичним* освоєнням світу. У цьому плані вона – не сам світогляд, а форма його теоретичного вираження й розвитку. Але, вирішуючи своїми теоретичними засобами світоглядну проблематику й тим самим постачаючи суспільній свідомості теоретично розроблені світоглядні знання, філософія сама функціонує як система світоглядних знань, виконує функцію теоретично розробленого світогляду.

На перший погляд може здатися, що виокремлювати основні категорії світогляду й тим самим з'ясувати його категоріальну структуру можна, проаналізувавши вузлові категорії й категоріальні структури самої філософії, інакше кажучи, розкрити категоріальну структуру світогляду, ототожнюючи її з категоріальною структурою філософії. У цьому випадку основне питання філософії, а також такі категорії, як мислення буття, матерія й свідомість, природа й дух, повинні розглядатися відповідно як основне питання й вузлові категорії будь-якого світогляду.

Однак таке спрощення викликає серйозні заперечення. По-перше, світогляд як форма суспільної самосвідомості людини історично виникає значно раніше, ніж відбувається відокремлення розумової праці від фізичної й становлення на цій основі філософії й науки; виникнення світогляду історично пов'язане принаймні з епохою родового ладу (ритуальні поховання померлих родичів, тотемізм тощо); ключ до розкриття категоріальних структур цього первісного світогляду дає міфологія, що історично передує філософії.

По-друге, становлення філософії як форми суспільної свідомості відбувається на основі трансформації світоглядних

проблем, що виникали в процесі міфологічного освоєння світу, у власне філософські проблеми на основі свідомого пошуку способів їхнього теоретичного вирішення; філософія є формою теоретичного вирішення світоглядних проблем, які спочатку виникають поза нею, породжуються самою практикою громадського життя й розвитком цієї практики.

По-третє, світогляд передує філософії й у розвитку індивідуальної свідомості: індивід здатний опановувати філософські знання лише в певному віці.

Борис ЯКОВЕНКО (1884-1949)

Борис Валентинович Яковенко – російський філософ, історик філософії, публіцист. Розробляв систему трансцендентально-онтологічного критицизму. Б.В. Яковенко вважав, що вихідним пунктом філософських роздумів є інтерпретація життя, відображення й аналіз життєвого матеріалу, а єдиним предметом філософських пошуків є Суцце у всій своїй цілісності, у всіх своїх деталях, у всіх своїх виявах. Філософія, на думку Б.В. Яковенка, виникає тоді, коли людина знаходить відмінність між власним буттям речі і тим, як ця річ дається їй через сприймання. Важливим поняттям філософії Б.В. Яковенка є плюралізм. В онтології він протиставляє реалістичному атомізму і спіритуалістському монізму багатогранність і рівну абсолютність суцностей, у гносеології – прагматичному релятивізму і моністичному абсолютизму "абсолютність і багатогранність істин". Відображенням філософського плюралізму в соціальному житті Б.В. Яковенко вважав демократію.

ЩО ТАКЕ ФІЛОСОФІЯ? (ВСТУП ДО ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМУ) ПРОЛОГ

На питання про те, що таке філософія, може бути дано дві відповіді: історичну і систематичну. Відповідь перша скаже, чим була філософія до цього часу, як заявила вона про себе до цих пір. Друга відповідь прибічниця іншого: її справа встановити, чим повинна, зобов'язана бути філософія незалежно від того, чи вже здійснена її історична повинність.

Є досить поширена думка, начебто історичне встановлення сутності філософії неможливе. Така зовнішня велика різноманітність, така внутрішньо глибока невідповідність різних виявів філософської думки! Філософії історично нема; є тільки філософії; скільки філософій – стільки філософів! Така думка зовсім неправдоподібна, глибоко непереконлива. Філософія так само єдина у своєму історичному існуванні, як єдина вона в систематичному визначенні її сутності. Більше того! Саме тому допускає вона систематично єдине завдання, що має столітньо єдиний історичний побут. Якби вона не виявляла своєї історично єдиної сутності – неможливо було б проголосити те, чим вона повинна бути. Адже в атмосфері крайніх і антагоністичних відмінностей не було б жодної бази для такого встановлення! Адже за відсутності ясної і самодостатньої мети філософствування не було б приводу заперечувати наявне на догоду майбутньому, викликати бажане на противагу недоброякісності реального!

Цей нарис має на увазі систематичну відповідь. Як орієнтація і розгін йому потрібна прелюдія історичного характеру. Цим пояснюється наявність наведеного нижче вступу.

<...>

Так! Багатолика і різноманітна філософська думка як історичне явище. Прірвою хаотичної неузгодженості постає вона перед кожним, хто вперше або невміло наближає до неї своє обличчя; безладним вихором проносить перед бентежним поглядом систему за системою, концепцію за концепцією, фрагмент за фрагментом. Незрозуміло і розгублено спостерігає дослідник цей невпинний потік філософських

знахідок; з кожною з них погоджується, кожну відкидає і в ту саму хвилину не знає, що йому з ними робити, оскільки вони хаотично пов'язані, як сплести їх як цілісність чарівною ниткою єдиної проблеми, єдиного методу, єдиного розв'язку.

Ось таке враження, яке здобувається за безпосереднього погляду на античну спекуляцію, яка започатковує собою самостійний хід філософської думки. Протягом століть тут співіснують або живуть як учення на перший погляд не тільки взаємосуперечливі, а й прямо-таки братовбивчі, такі, що напружують свої сили для знищення слідів одне одного. Різноманітний уже за своїми тенденціями космізм першого періоду змінюється епохою софізму, що насміхається над ним і в атмосфері якого народжується і проти якого виступає Сократ, кличучи за собою Платона, який сприяв народженню ворожої йому системи Арістотеля. На плечах Платона й Арістотеля виростають непримиренно ворожі напрями стоїцизму, епікуреїзму і скептицизму, з яких з часом останній бере гору над іншими і штовхає своєю безплідністю філософську думку до містицизму, який ще й підтримується загальними релігійними пошуками тієї епохи. Нарешті, всю цю мішанину філософських потягів завершує система Плотіна, яка хоч і увібрала все краще від багатогранних і братовбивчих сторін античної спекуляції, але ще далеко не долає їх внутрішньої гетерогенності. Гілозоїзм, космічний монізм, космічний дуалізм, матеріалізм, дуалістичний ідеалізм, теїзм, пантеїзм, скептицизм, містицизм, діалектичний монодуалізм – ось чим живе антична філософська думка, ось у яких крайнощах виявляє вона свої сили.

Таким самим є безпосереднє враження і від філософії ХІХ століття, що є останнім у часі зусиллям філософської творчості. Вже в атмосфері засад німецького ідеалізму виростають одна біля одної такі несумісні системи, як трансцендентальний критицизм Канта, <...>, етичний ідеалізм Фіхте, філософія тотожності Шеллінга, дуалістичний онтологізм Гегеля, критичний антропологізм Фріса, діалектичний реалізм Гербарта, песимістичний волюнтаризм

Шопенгауера, психологічний онтологізм Росміні, волюнтаристський спіритуалізм Мен де Бірана. На попелищі всіх цих течій раптом знову пробуджується до життя матеріалізм, хоча й швидко замінюється теїстичним спіритуалізмом Фіхте-молодшого, Вейссе й Ульріці і майже одночасним йому позитивізмом Огюста Конта. Потім настає черга поміркованого спіритуалізму так званої критичної метафізики. Врешті-решт знову здійснюється повернення до Канта, яке увінчується і супроводжується низкою різноманітних і мало узгоджених вчень, серед яких найбільш характерні: трансценденталізм Когена, нормативізм Ріккер та, іманентизм Шуппе, емпіріокритицизм Авенаріуса, персоналізм Ренув'є, абсолютизм Бредні, теїстичний ідеалізм Ройса, біологічний інтуїтивізм Бергсона, філософія чистого духу Кроче, позитивізм Ардіго, спіритуалістична концепція Лопатіна. Раціоналізм й ірраціоналізм, критицизм й інтуїтивізм, матеріалізм і спіритуалізм, логізм і теїзм, реалізм й ідеалізм, трансцендентизм й іманентизм, інтелектуалізм і волюнтаризм, етатизм і динамізм, трансценденталізм і психологізм зустрічаються тут і у найчистішій формі, й у найбільш чудернацьких поєднаннях, і у найжорстокішій боротьбі одне з одним. Більший хаос у житті філософської думки важко собі уявити! І немає нічого мудрого в тому, що вже так довго лунають налякані голоси про кризу, розвал і виродження філософської творчості.

Нарешті, таке саме враження залишається від безпосереднього порівняння основних епох філософського життя, які розглядаються з боку домінуючих над ними тенденцій. Комізм античної філософії, спіритуалізм патристики і Середньовіччя, інтелектуалізм Відродження і Просвітництва, гносеологізм XIX століття – чи не порушується раз і назавжди через їх зіставлення ілюзія єдності філософської думки? Що може бути спільного між матеріалістичним практицизмом епікурейців і строго діалектичною системою Гегеля? Де нитка, яка з'єднує грубий атомізм Демокріта з онтологічним спіритуалізмом

Мальбранша або етичним ідеалізмом Фіхте! У чому зарок примирення неглибоких містичних спекуляцій Екхарта з тривіальним і поверховим позитивізмом Огюста Конта? Як побачити спільну точку дотику космічного пантеїзму стоїків зі спіритуалістичним дуалізмом Гартмана або Вундта? Чим довести зв'язок сучасного нормативізму із проповіддю непорушного і замкненого у собі космосу, який потужно і владно звучить із вуст Парменіда? Чим пов'язати механічний інтелектуалізм Декарта з безмежним біологічним інтуїтивізмом Бергсона? Як примирити безликий і логічно кристалізований трансценденталізм Когена з примітивно-теологічною концепцією Августина? Або як узгодити одне з одним різноманітні історичні дані визначення завдань філософської думки? Визначення філософії як теорії знання з її визначенням як мистецтва діалектики, суперечки? Визначення її як вищого синтезу всіх інших знань, з визначенням її як керівництва щасливим і правильно облаштованим життям? її визначення як феноменології переймання з визначенням її як системи строго наукового знання? її визначення як найвищого містичного акту з визначенням її як поєднання чистих самодостатніх значущостей? її визначення як теорії теорій з визначенням її як чистого опису даності чи досвіду? Ось питання, під тиском яких зникає надія відкрити загальний сенс філософської творчості, а на її місце стає або апатична історична примиренність із безмежністю філософського сепаратизму, або догматична одностороння систематична пропаганда якогонебудь одного з наявних потягів філософського духу за такого самого догматично-сліпого заперечення всіх інших можливостей.

Проте є спільний пункт, який згуртовує навколо себе всі істинні вияви філософської творчості, майже зливаючи їх у спільному зусиллі пізнавального напруження, незважаючи на всю цю багатоликість філософської думки, на все це велике і хаотичне різнобарв'я філософських тенденцій і шкіл. Філософія єдина у своєму історичному явищі так само, як

єдиний у своєму історичному існуванні Всесвіт, як єдине у всіх своїх послідовних і одночасних виявах Суще, як єдиний у всіх своїх багатомірових проявах і діях людський дух. Потрібно тільки владним рухом зупинити скажений потік філософських систем, концепцій і фрагментів, без боягузтва потрібно зануритись у нього з головою, увійти в його Свята Святих, проникнути в душу всього філософського руху. Потрібно вміло виокремити воістину філософське від нашарувань зайвого і ворожого, потрібно вміло розбити зовнішню шкаралупу кожного окремого утворення філософської думки і проникнути до того її внутрішнього ядра, яке має на собі печатку спільного походження від єдиної матері – філософії і тим вказує, де шукати точки поєднання всіх її утворень. І тоді, перебуваючи у стані відмежованості від сторонніх, чужих впливів і взята з боку своєї внутрішньої інтимної сутності, філософія перестає викликати у споглядача розгубленість, апатію і догматичну однобічність. Непереборна і нескінченна на перший погляд неузгодженість філософських побудов зникає тоді як кара, а на її місці з'являється з незаперечною очевидністю єдине й узгоджено-систематичне зусилля філософського духу.

І справді! Всі оригінальні філософські намагання, всі істинні вияви філософської думки ґрунтуються навколо одного предмета, навколо одного методу, навколо одного типового розв'язання цілісної основної проблеми.

Ернст КАССИРЕР (1874—1945)

Німецький філософ, представник Марбурзької школи неокантіанства. Загальний напрям праць Е. Кассирера – висвітлення історії логіки, історії науки, історії теорії пізнання як передісторії неокантіанства. Зокрема, Е. Кассирер створив теорію формування понять у природничих науках. За Е. Кассирером, існує єдиний світ культури, ідеї практичного розуму. У філософський обіг увійшло визначення Е. Кассирером людини як "тварини, що створює символи".

Вагомим є внесок Е. Кассирера у дослідження проблеми міфу, який він розглядає як початкову стадію у розвитку символічних форм.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ МІФ ТА РЕЛІГІЯ

Міф поєднує у собі теоретичну складову та елемент художньої творчості. Перше, що нас вражає (у міфі), так це його близька спорідненість із поезією. "Античний міф", як кажуть, "є тим ґрунтом" (*mass*), на якому, як стверджують еволюціоністи, через процеси диференціації та спеціалізації поступово зростає сучасна поезія. "Міфотворчий розум є прототипом або розумом поета... він поки що є міфопоетичним у принципі". Однак, якщо між міфом та мистецтвом існує генетичний зв'язок, то в чому тоді полягає істотна відмінність між ними? Відповідь на це питання можна знайти у кантівському положенні про естетичне споглядання, яке він визначає як "повну байдужість до існування або неіснування своїх об'єктів". Саме така байдужість є абсолютно непритаманною міфічній уяві. У міфічній уяві завжди міститься акт віри. Поза вірою в реальність своїх об'єктів, міф утратив би власний сенс. Ця внутрішня, необхідна умова, ймовірно, підведе нас до протилежної позиції. У цьому відношенні видається можливим і навіть обов'язковим порівняти міф із науковим мисленням. Звичайно, вони йдуть різними шляхами. Проте в них є одна спільна мета – пошуки реальності. У сучасній антропології це взаємовідношення підкреслив Джеймс Фрейзер. Фрейзер висунув тезу про те, що не існує чіткої межі, яка б відокремлювала магічне мистецтво від форм наукової діяльності. Магія, яка, між іншим, є уявною та фантастичною у своїх засобах, є науковою щодо своїх цілей. Теоретично магія є такою самою наукою, хоча

практично вона є наукою ілюзорною – псевдонаукою. Адже магичні докази та дії також ґрунтуються на припущенні, що в природі одне явище необхідно і незмінно впливає з іншого поза втручанням духовних або людських зусиль. Тут існує переконання у тому, що "порядок у природі обумовлений не пристрастями або примхами окремої особистості, а діяльністю незмінних законів, що діють механічно". Отже, магія імпліцитно є реальною і стійкою вірою у порядок та одноманітність природи. Однак ця теза не витримує критики. Сучасна антропологія вже повністю відмовилася від позиції Фрейзера... Ми не можемо зводити міф до певних стійких структур; ми повинні докласти зусиль для того, щоб охопити його внутрішнє життя в його рухомості та багатобічності, в його динамічній основі. Легше зрозуміти цю основу, якщо ми підійдемо до проблеми з іншого боку. Міф має подвійне обличчя. З одного боку, він демонструє нам свою концептуальну структуру, з іншого – чуттєву. Він не є звичайною масою невпорядкованих та плутаних ідей: він залежний від певного виду сприйняття. Якби міф не *сприймав* світ в інший спосіб, він не зміг би осмислювати або інтерпретувати його у своїй (особливій) манері. Для того щоб зрозуміти характер міфічного мислення, ми змушені повернутися до цього глибокого рівня сприйняття. Усе, що цікавить нас в емпіричному мисленні, так це незмінність властивостей чуттєвих речей. Тут ми завжди проводимо чітку лінію між тим, що є субстанційним, а що акциденційним, необхідним або випадковим, сталим або плінним. Це виокремлення підводить нас до поняття *світу фізичних об'єктів*, які демонструють незмінні та визначені якості. Проте ці складні аналітичні процеси є тим, що протистоїть фундаментальній структурі міфічного сприйняття і мислення. Міфічний світ є більш плінним і рухомим, ніж теоретичний світ речей і властивостей, субстанцій та акциденцій. Для того щоб зрозуміти та виразити цю відмінність, ми можемо казати про те, що на міфічне сприйняття головним чином має не об'єктивний, а *фізіогномічний (особистий)* характер. Природу,

в її емпіричному або науковому сенсі, можна визначити як "існування речей, оскільки вони детерміновані універсальними законами". Для міфу такої природи не існує. Світ міфу – це драматичний світ, світ діянь, енергій, конфліктуєчих сил. У кожному явищі природі він вбачає колізію цих сил. Міфічне світосприйняття завжди переповнене цими емоційними якостями. Що б ми не бачили чи не відчували, все це огорнене специфічною атмосферою – атмосферою веселощів або розпачу, мук, хвилювання, збудження або депресії. Тут ми не можемо казати про речі як про мертву або байдужу матерію. Усі об'єкти тут або милосердні або нещадні, доброзичливі або ворожі, інтимні або моторошні, спокусливі та чарівні або страхітливі та загрозові. Ми здатні легко реконструювати цю елементарну форму людського досвіду, оскільки в житті цивілізованої людини вона так і не втратила свого початкового значення. Коли ми перебуваємо під безпосереднім впливом сильних емоцій, то здатні розуміти драматичний вимір речей. Вони втрачають свої звичайні "обличчя", несподівано змінюють свою *фізіогномію*, набувають специфічного емоційного забарвлення кохання або ненависті, жаху або надії... Всі зусилля наукової думки спрямовані на знищення будь-якого вияву цього первинного погляду. У світлі науки міфічне сприйняття має зникнути. Однак це не означає, що матерія фізіогномічного досвіду як така, зруйнована та знищена. Вона втратила будь-яку об'єктивну та космологічну цінність, проте антропологічну цінність зберегла... У суспільному житті, у нашій повсякденній взаємодії з іншими людьми ми не можемо відкинути або викреслити цю матерію. Дитина, здається, відчуває її з перших кроків свого розвитку... В наукових поняттях ми редукуємо відмінності між кольорами, скажімо, між червоним та блакитним до числової відмінності. Проте некоректно стверджувати, що число є більш реальним ніж колір. Що тут є справді значущим, так це те, що є більш загальним. Математичний досвід надає нам нове і більш вичерпне знання, вільніший та ширший горизонт для

пізнавальної діяльності. Однак гіпостазоване число піфагорійців, так би мовити, гранична реальність, істинна сутність або субстанція речей є метафізичною хибою. Якщо ми обговоримо методологічний або епістемологічний принцип нижчого рівня нашого чуттєвого досвіду – рівня "чуттєвих якостей", він з'явиться в іншому світлі. Світ наших чуттєвих сприймань, або так званий світ "вторинних якостей", займає середній рівень. Поряд із прагненням до узагальнення, якого ми досягаємо в наших наукових поняттях фізичного світу, цей світ також заперечується і відкидається попереднім етапом нашого фізіогномічного досвіду. Проте всі ці рівні мають певну функціональну цінність. Кожен із них є не ілюзією, а радше навпаки, своєрідною мірою або кроком на шляху до реальності...

Отже, якщо ми прагнемо пояснити світ міфічного сприйняття або міфічної уяви, то не повинні розпочинати його критику під кутом зору наших теоретичних ідеалів пізнання та істини... Міф не є системою догматичного віровчення. Його зміст більше полягає в діях, аніж у простих образах або уявленнях. Це зауваження, яке все більше переважає у сучасній антропології та сучасній історії релігії, свідчить про певний прогрес (у цих галузях знання). Здається цілковито загальноновизнаним положення про те, що ритуал в історичному та психологічному значеннях передує догмі. Навіть якби нам пощастило проаналізувати міф щодо його граничних концептуальних структур за допомогою цього аналітичного підходу, ми б не змогли зрозуміти його принцип життєвості і динамічності, а не статичності. Міф може бути охарактеризований (*is describable*) лише в термінах дії.

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні людство живе у третьому тисячолітті і це, хочемо ми того чи ні, змушуємо кожного із нас замислитись над ходом історії, здобутками і втратами в розвитку суспільства, взаємовідносинах між людиною і природою. Дещо перефразувавши нашого славетного співвітчизника Миколу Гоголя, хочеться запитати: “Людство! Куди ти йдеш?.. Дай відповідь!..” далі – точно за текстом Гоголя: “Не дає відповіді”. А так багато запитань, на які вона вкрай потрібна!

Своєрідно відбивається плин часу на долі України. Українська держава сьогодні перебуває на шляху до вільної, справді незалежної демократичної держави. Але справді незалежну і заможну українську державу ще тільки розпочали будувати. І ми віримо – впевнені! – що активну участь у розбудові цієї держави візьмете і Ви.

Філософія ніколи не може бути завершеною в осмисленні ні минулого, ні сучасного, ні майбутнього людства, як не може бути завершеною в осмисленні природи людини, проблем пізнання, будови Всесвіту, багатьох інших сфер буття.

На кожному новому етапі розвитку людства відкриваються нові факти, стають відомі нові явища, виникають нові проблеми, які вимагають від нових поколінь нових підходів, творчого осмислення духовної, в тому числі і філософської, спадщини, історії людства і прийняття нових абсолютно оригінальних і неповторних конкретних рішень. Така природа людини, суспільства, наукового і філософського пізнання. Якщо Ви це зрозуміли, ми вважаємо що курс філософії Ви вивчали не дарма.

***Бажаємо Вам успіхів у власному раціональному осмисленні
буття і творчому застосуванні філософських знань на
практиці!***

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Ірина Геннадіївна Утюж

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для студентів II курсу медичних факультетів

Рецензент: кандидат філософських наук, доцент *Спиця Н. В.*

Відповідальний за випуск: доктор філософських наук, професор
Утюж І. Г.